

**Використання
матеріалів
проектних робіт з
історії українського
козацтва
у навчальному
процесі**

Методичний посібник

**М. Ізяслав
2010**

**Ізяславський райметодкабінет
Великорадогощанська ЗОШ І-ІІ ступенів**

**Використання
матеріалів проектних
робіт з історії
українського козацтва
у навчальному процесі**

Методичний посібник

**М. Ізяслав
2010**

Використання матеріалів проектних робіт з історії українського козацтва у навчальному процесі.

Колективна робота педагогів Великорадогощанської ЗОШ І-ІІ ступенів. Керівник: Гаврилюк І.О.– директор школи

Посібник містить перелік певних тем із навчальних програм, під час вивчення яких можна використовувати методичну та матеріальну базу Січі для створення цілісної навчально-виховної системи школи. У роботі також вміщені зразки методичних матеріалів як додаток до запропонованих витягів із програм.

Призначено вчителям, заступникам з виховної роботи, всім, хто підтримує ідею створення цілісної системи роботи школи, та виховання підростаючого покоління на кращих традиціях українського козацтва.

Рецензенти:

О. В. Румянцева – завідувача Ізяславським райметодкабінетом;

Л.І. Саська – методист Ізяславського райметодкабінету;

Л.І. Хмиз – методист Ізяславського райметодкабінету.

Рекомендовано рішенням методкабінету відділу освіти Ізяславської райдержадміністрації
(протокол № від 2010 року)

2010 рік
105 с.

Зміст

I.	Пояснювальна записка	6
II.	Основні етапи впровадження козацької педагогіки в систему роботи школи	10
III.	Витяги з навчальних програм.	11
IV.	Методичні матеріали	54
	1. Фрагмент уроку з предмету «Я і Україна» в 1 класі	59
	2. Фрагмент уроку української літератури в 6 класі.....	60
	3. Урок української мови в 5 класі.....	64
	4. Урок образотворчого мистецтва.....	69
	5. Урок української мови в 3 класі	74
	6. Додатки до проведення уроків української мови (4 клас).....	80
	7. Теми індивідуальних проектів під час вивчення повісті Миколи Гоголя «Тарас Бульба» (на уроках зарубіжної літератури)..	81
	8. Зразки творчих завдань на козацьку тематику під час проведення уроків російської мови..	82
	9. Фрагмент уроку правознавства в 9 класі.....	87
	10. Урок етики в 6 класі.....	89
	11. Урок англійської мови в 5 класі	93
	12. Фрагмент уроку математики в 5 класі.....	95
	13. Урок фізики в 9 класі.....	98
	14. Фрагмент уроку хімії в 9 класі	100
	15. Тема козацтва у художній літературі.....	101
V.	Використана література.....	105

Пояснювальна записка

Модернізація освітянської діяльності, що триває на протязі останніх років, покликана осучаснити освіту з огляду на інноваційність, яка охоплює всі сфери життя. Через освіту ми повинні підготувати інноваційну людину, яка здатна і бажає творити, сприймати всі зміни та нововведення. Інноваційна модель розвитку вимагає формування особистості, здатної до самостійної та ефективної діяльності. Інноваційна діяльність має обов'язково творчий характер. І лише творчо розвинута людина здатна бути інноваційно ефективною. Звідси необхідність розпізнання та розвитку творчих здібностей кожної дитини, створення умов для самореалізації кожної дитини як особистості, усвідомлення нею своєї національної приналежності та особистої цінності. Слід максимально наблизити навчання і виховання кожної дитини до її сутності, здібностей та особливостей.

Саме такі завдання ставить перед собою колектив Великорадогощанської ЗОШ I-II ступенів, визначаючи своїм проблемним завданням гуманізацію та демократизацію навчально-виховного процесу, здійснення його диференціації з урахуванням індивідуальних особливостей, задатків, здібностей, нахилів та інтересів учнів, їх рівня розумового, фізичного та психічного розвитку. Шляхи реалізації цих завдань педагогічний колектив віднайшов у багатому досвіді козацької педагогіки як частині народної педагогіки у вершинному її вияві. Козацька педагогіка формувала в підростаючих поколіннях

українців синівську вірність рідній землі. З 2006 року школа працює як Великорадогощанське Січове Товариство, взявши за основу виховної роботи систему козацько-лицарського виховання. Багатий досвід виховної роботи, методична база, матеріали дослідницьких проєктів з історії українського козацтва, історії рідного краю, народознавства, матеріальна база Січі (а в школі збудовано діючий макет Січі, українська світлиця), досвід роботи різновікових об'єднань за інтересами, в яких діти вивчають основи народних промислів та ремесел, дають можливість не тільки вдосконалювати виховний процес, а й широко використовувати на уроках зібрані матеріали, тим самим відбувається тісне об'єднання процесів навчання та виховання учнів. Діти мають можливість творчо використовувати набуті знання та вміння у навчальній діяльності. А це і є інноваційний підхід, що формує творчу особистість.

Набутий досвід творчого життя шкільного козацького товариства, певна методична база дозволяють створити систему впровадження козацько-лицарського виховання, поєднавши навчально-урочну й позакласну виховну діяльність, залучити до цієї роботи весь педагогічний колектив та всіх учнів школи. Ми побачили, що існують можливості використання козацької тематики не тільки при викладанні предметів філологічного, історичного чи природничого циклів, а й фізико-математичного, художньо-естетичного. Оскільки у школі діти

залучаються до діяльності козацького товариства вже з першого класу, то і вчителі початкової ланки мають свою систему роботи з козацького виховання.

Педагогічний колектив усвідомлює, що майбутнє нашої держави великою мірою залежить від сьогоденної ефективної роботи її освітніх установ. Тому, незважаючи на низку існуючих фінансових, організаційних, методичних проблем, працює творчо, створюючи умови для формування компетентного, морального, фізично здорового випускника, справжнього патріота, який знає, цінує та творчо використовує героїчне минуле свого народу.

Варто сказати про те, що згідно чинних навчальних планів сьогоднішні учні перевантажені великою кількістю предметів, тому у навчальний план школи не вводились додаткові курси по вивченню історії, традицій та звичаїв козацтва. Педагогічний колектив працює над пошуком резервів у викладанні інваріантної частини шкільного компонента та використанням у навчальному процесі знань, умінь та навичок учнів, отриманих в результаті виховної роботи та занять дітей у різновікових об'єднаннях за інтересами.

З огляду на це вчителями школи була розроблена програма розвитку школи, в якій передбачено використання бази Січі у навчальному процесі. У даному посібнику зібрано витяги з навчальних програм, де вказані теми уроків, на яких можливе використання бази Січі. Розділ «Зміст навчального

матеріалу» береться із типових навчальних програм, далі приводиться перелік методів та форм роботи на уроці якраз за змістом козацького виховання, потім вчитель вказує джерела, які використовує (дослідницькі проекти з історії козацтва, проекти діяльності різновікових об'єднань за інтересами, літературні джерела). Як додаток по кожному предмету приводяться зразки дидактичного матеріалу, фрагменти або повні розробки уроків. Не вважаємо за доцільне складати окремо перелік тем, пов'язаних з козацтвом, на уроках історії України, адже саме на цих уроках діти отримують найбільш детальну інформацію про українське козацтво, і така розмова може відбуватися майже на кожному уроці.

Посібник створено як для внутрішкільного використання, так і як зразок для створення цілісної системи навчально-виховної діяльності школи.

**Основні етапи впровадження козацької
педагогіки
в систему роботи школи**

- 1. Дослідження історії та звичаїв українського козацтва (дослідницькі проекти) – аналіз**

- 2. Презентація отриманих знань перед учнями, батьками, громадою (захист дослідницьких проектів в сучасній оригінальній формі) – синтез**

- 3. Апробація виховної моделі:**
  - поглиблення знань через розширення кола питань дослідницької роботи;
  - презентація створеної моделі (проведення відкритих заходів, зустрічей та семінарів на базі школи; публікація матеріалів у ЗМІ; пошуки колективів для співпраці);
  - застосування на практиці козацьких знань (створення системи виховної роботи; використання бази Січі під час проведення уроків; пізнання та відродження традицій козаків – господарських, мистецьких, ремесел, дослідження та відродження військово-спортивного мистецтва козаків).

Витяги з навчальних програм

Початкова школа

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Форми і методи роботи на уроці	Джерела інформації
1 клас			
Я і Україна			
1	Школа, школяр. Правила поведінки в школі.	Гра-подорож по Січі.	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?»(кодекс честі козачат)
2	Рід. Рідня, родина. Твоя родина.	Гра «Що зайве», сюжетно-рольова гра «Хто є в моїй родині», використання картинок із зображенням членів сім'ї в національних костюмах	Проект «Побут козаків», проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?», проект «Диворучки»
3	Обов'язки дітей і батьків.	Гра «Обери позицію», бесіда на тему «Мої обов'язки в сім'ї»	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?»
4	Культура спілкування.	Робота з прислів'ями і приказками, словникова робота, гра «Чи знаю я чарівні слова»	Словник мовленнєвого етикету, проект «Козацький етикет»
5	Різноманітність дитячих ігор. Значення гри в житті людини.	Розучування гри «А вже весна», словникова робота.	Проект «Народні ігри»
Основи здоров'я.			
6	Щоденне піклування про своє здоров'я.	Розповідь про загартування, здоровий спосіб життя, харчування.	Проект «Рутам'ята», проект «Смакота»

7	Розпорядок дня.	Гра «Мій улюблений день», робота з таблицею «Розпорядок дня»	Проект «Побут козаків»
8	Адекватне якісне харчування.	Заочна екскурсія до козацької кухні, виступ кашовара, словникова робота.	Проект «Рута-м'ята», проект «Смакота»
9	Рух і здоров'я. Загартування учнів.	Робота з таблицею «Види загартування», виконання простих вправ козацького гарту.	Проект «Рута-м'ята», проект об'єднання «Козацький гарт»
Трудове навчання.			
10	Значення праці в житті людини.	Екскурсія в шкільний музей, бесіда за малюнками «Козаки уміли все»	Проект об'єднання «Дізнайки», «Люби і знай свій рідний край»
11	Робота з природним матеріалом. Виготовлення ромашок з природного насіння, гілочок та пластиліну.	Виставка квіткових рослин, словникова робота, бесіда про народні промисли.	Проект «Рута-м'ята», проект «Кольоровий дивограй».
Навчання грамоти.			
12	Букварний період.	Заучування віршів з «Абетки козачат», використання зображень літер та тематичних малюнків	«Абетка козачат»
2 клас			
1	Перший урок. «Україна – моя Батьківщина.	Вікторина « Державні символи України», використання малюнків	Проект «Побут козаків» (сторінка

	Державний прапор України»	із зображеннями державних і національних символів	«Козацька символіка»), Конституція України
Рідна мова			
1.	Вправи на закріплення та узагальнення знань про слова, які означають назви предметів. Вимова і написання слова <i>метро</i> .	Подорож по Країні назв предметів, зупинка «Козацька»(використання повідомлень про козацьких гетьманів), каліграфічна хвилинка	Проект «Найвідоміші козацькі гетьмани та кошові», комплект листівок «Гетьмани України»
2.	Урок розвитку зв'язного мовлення. Докладний переказ «Куліш»	Повідомлення про козацькі страви, читання переказу, складання плану	Проект « В здоровому тілі здоровий дух» сторінка «Традиційна козацька їжа», проект об'єднання «Смакота»
Я і Україна			
1.	Урок – виставка « Народні промисли України»	Бесіда з елементами розповіді « Народні промисли», гра « Що зайве ?»	Проект об'єднання «Дізнайки», «Люби і знай свій рідний край»
Образотворче мистецтво			
1.	Україночка Оленка.	Бесіда про національний український одяг, використання зразків одягу різних регіонів	Проект об'єднання «Дізнайки», проект об'єднання «Диворучки»,

		України	проект об'єднання «Кольоровий дивограй» («Вишивка різних регіонів»)
Трудове навчання			
1.	Аплікація. Види аплікацій. Естетика і культура.	Відгадування загадок звітування «Довідкового бюро», використання технологічних таблиць «Національна символіка»	Проект «Побут козаків»(сторінка «Козацька символіка»), підручник «Трудове навчання», Конституція України
Українське читання			
1.	Посадіть калину коло серця, щоб цвіла вона в душі.	Повідомлення про калину, словникова робота, гра «Дослідники», скоромовка, гра «Знайди назви рослин»	Проект «Побут козаків» (сторінка «Козацька символіка»), проект об'єднання « Рута – м'ята»
3 клас			
1	Перший урок. В історію твою візьми нас, Батьківщино.	Засідання круглого столу, відгадування загадок про калину, читання легенд, групова робота «Національний костюм», гра «Мої добрі справи», схема-павутинка.	Проект об'єднання «Рута- м'ята», проект «Побут козаків» (сторінка «Козацька символіка»), вислови про символи.
Українська мова			
1.	Урок розвитку зв'язного мовлення. «Дорога	Гра «Займи позицію», творча робота «Обов'язки стосовно свого побратима»,	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?» («Козаки – побратими», «Світ

	дружби широка»	написання твору «Чи можу я розраховувати на дружбу з козаком»	козацької етики»)
Українське читання			
1.	Урок позакласного читання. Гаївки, веснянки.	Інсценізація гри «А вже весна», використання про козаків, відгадування загадок.	Проект «Козацька слава в піснях», проект «Народні дитячі ігри»
Трудове навчання			
1.	Плетіння зі смужок паперу. Плетіння килимів.	Бесіда про народні промисли, розгляд ілюстрацій, використання прислів'їв і приказок, загадок.	Проект об'єднання «Кольоровий дивограй», проект об'єднання «Диворучки» («Люби і знай свій рідний край»)
2.	Композиція з рослинних форм. Створення ікебани за власним задумом.	Словникова робота, робота членів «Довідкового бюро», виставка квіткових рослин, гербарії.	Проект об'єднання «Рута – м'ята».
3.	1)Вишивання як різновид народної художньої творчості. 2)Геометричні орнаменти в українській народній вишивці. 3)Вишивання хрестиком.	Подорож Країною майстрів вишивки, слухання пісні «Два кольори», «Пісні про рушник», розповіді екскурсиводів, використання тексту легенди «Вишиванка», технологічних карток «Шов «хрестик», «Шов «низинка», перегляд зразків українських	Проект об'єднання «Кольоровий дивограй» («Техніка вишивки», «Символічне значення кольорів»)

	4)Вишивання хрестиком рушничка. 5)Вишивання низинкою.	костюмів із даними видами швів.	
Образотворче мистецтво			
1.	Писанкарство на Україні. Створення композиції «Великодні свята»(аплікація, живопис)	Літературна композиція, використання таблиць і малюнків, дитячих робіт, виставка різних видів писанок (мальованок, дряпинок, крашанок, мотанок), розгадування кросворду «Писанка».	Легенда В.Мацьківа «Сльози-писанки», проект об'єднання «Мальованка» («Писанкарство – священне мистецтво»)
2.	Створення одягу для казкових персонажів. Український національний костюм. Узгодженість форми з декором (аплікація)	Бесіда про український костюм, демонстрація жіночого, чоловічого одягу, демонстраційних таблиць, розгадування кросворду «Український національний костюм»	Проект об'єднання «Диворучки», проект об'єднання «Кольоровий дивограй» («Подільська вишивка»).
3.	Дивовижні баранці, коники і птахи. Декоративна переробка реальної (реальної) форми. Збагачення форми	Бесіда про декоративно-прикладне мистецтво, словникова робота, виставка дитячих іграшок, конкурс на кращу дитячу роботу	Проект об'єднання «Горнятко», проект об'єднання «Дізнайко»

	декором.		
Основи здоров'я			
1.	Природні чинники, що сприяють збереженню здоров'я людини. «Аптека» на городі. Фітонцидні рослини, їх значення.	Вирішення проблемної ситуації, відгадування загадок, розв'язування кросворду. Робота з висловами.	Проект об'єднання «Рута-м'ята» («Аптека» на городі)
2.	Поведінка, звички і здоров'я.	Створення проблемної ситуації, читання і обговорення правил дружби, гра «Займи позицію», користування «Малим етичним словничком», робота з прислів'ями	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?» («Світ козацької етики»), вірш «Тиждень ввічливості в школі», запис пісні з мультфільму «Бременські музиканти»
3.	Корисні і шкідливі звички. Народні традиції здорового способу життя.	Урок-гра «Брейн-ринг» (гра «Гострий розум», гра-естафета «Хто більше», інсценізація народного звичаю), робота з прислів'ями і приказками	Матеріали виступу агітбригади, проект об'єднання «Рута-м'ята»
Англійська мова			
1.	Країни Європи. Знайомство з назвами країн, їх символікою.	Урок-калейдоскоп, виставка державної символіки країн Європи, конкурс малюнків «Мое бачення державного	Матеріали шкільного євро клубу, проект «Побут козаків» («Козацька символіка»)

		герба України»	
2.	Їжа. Приготування їжі. За обідом.	Урок-кулінарне шоу «Смакота», представлення родинних страв і куштування їх, виставка малюнків на тему «День народження»	Проект об'єднання «Смакота» (Повсякденна їжа)
3.	Великдень. Традиції та звичаї. Традиційні страви.	Виставка пасхальних яєць, переклад рецептів традиційної великодньої їжі, використання ілюстрацій.	Проект об'єднання «Смакота» (Традиційна великодня їжа), проект об'єднання «Мальованка» («Писанкарство-священне мистецтво»)

4 клас

Українське читання.			
№ п/п	Тема уроку	Методи, форми роботи на уроці	Джерела інформації
1.	Державний гімн України. Вступ до теми. М. Сингаївський «До школи».	Розповідь про державні символи України.	Матеріали проекту «Хто ми є, яких батьків ми діти».
2.	Легенди про походження прізвища та імені Богдана Хмельницького	Повідомлення вчителя та учнів.	Матеріали проекту «Видатні козацькі гетьмани та

	о.		кошові».
3.	А дружити треба вміти. А. Костецький «Буває все», «Краще з друзями разом».	Розповідь про дружбу козаків.	Матеріали проекту «Життя і побут козаків».
4.	Сторінки з історії. Олександр Олесь «Наші предки слов'яни».	Розповідь про Запорозьку Січ.	Матеріали проекту «Хто ми є, яких батьків ми діти».
5.	Історія Державного Прапора України. «Як давно з'явився в Україні жовто-блакитний прапор».	Повідомлення про козацькі символи.	Матеріали проекту «Побут козаків. Козацькі символи».
6.	Життя і творчість М. Рильського. «Від спогадів дитинства», «Не кидайся хлібом», «Ким хочеш бути, хлопчику?».	Розповідь вчителя про чесноти козаків.	Матеріали проекту «Життя і побут козаків», «Хто ми є, яких батьків ми діти», стаття «Українська козацька педагогіка» із газети «Освіта», №9, 2006р.
7.	Вступ до теми. Байка Езопа «Двоє	Розповідь про козацьке побратимство.	Матеріали проекту «Життя і побут козаків».

	приятелів і ведмідь».		
8.	На сонці тепло, а біля матері добре.	Розповідь про чесноти козаків.	Матеріали проекту «Життя і побут козаків».
Українська мова			
№	Зміст уроку	Методи та форми роботи на уроці	Джерела інформації
п . п .			
1 .	Роль слів у побудові тексту.	Редагування тексту. Додаток №1. Розпорядок дня козаків.	Матеріали проекту «Життя і побут козаків».
2 .	Основа речення.	Запис речень. Визначення основи речення. Додаток №2.	Матеріали проекту «Життя і побут козаків».
3 .	Однорідні члени речення.	Запис речень, правильна постановка розділових знаків. Додаток №3.	Матеріали проекту «Життя і побут козаків».
4 .	Ознайомлення зі складним реченням.	Правильна постановка розділових знаків у реченні, виділення граматичної основи. Додаток №4.	Матеріали проекту «Хто ми є, яких батьків ми діти».
5 .	Відмінювання іменників.	Виокремлення іменників у поданих реченнях і визначення їх відмінків. Додаток №5.	Матеріали проекту «Хто ми є, яких батьків ми діти».
6 .	Правопис закінчень іменників чоловічого роду в родовому відмінку однини.	Визначення теми і мети тексту та відмінків поданих у ньому іменників. Додаток №6.	Матеріали проекту «Хто ми є, яких батьків ми діти».

Українська література

№ п\п	Зміст навчального матеріалу	Форми та методи роботи на уроці	Джерела інформації
5 клас			
1.	Прислів'я та приказки	Гра «Мікрофон»	Проект «Побут козаків» (прислів'я про козаків)
2.	Народні перекази «Про запорожців», «Ой Морозе-Морозенку»	Робота за картиною. Усне повідомлення учнів про М. Кривоноса та Морозенка.	Репродукції картини М. Самошкина «Бій Максима Кривоноса з Яремою Вишневецьким»
3.	Народні перекази «Звідки пішло прізвище Б. Хмельницького».	Розгадування кросворда. Повідомлення про Б. Хмельницького.	Проект «Видатні козацькі гетьмани та кошові».
4.	І. Нечуй-Левицький «Запорожці»	Словникова робота. Складання характеристики козака-запорожця. Словесне малювання за репродукцією картини. Повідомлення учнів про Б. Хмельницького.	Репродукції картин С. Васильківського «Козаки в степу», «Козак Мамай», «Запорожці на Дніпрі». Проект «Побут козаків» (зовнішність). Словник козацької термінології. Портрети гетьманів.
5.	Оксана Степанович «Малий віз».	Повідомлення учня про Івана Сірка.	Проект «побут козаків» (військове мистецтво). Книга «Історія

			України для дітей» (частина третя: «Козаччина»)
6 клас			
1.	Т. Шевченко «Тарасова ніч». Зображення в ньому історичного минулого.	Історична довідка про битву перед Переяславом повсталих козаків на чолі з Тарасом Федоровичем. Повідомлення учня про гетьмана не реєстрованого козацтва Тараса Трясила. Опис народної картини «козак мамай».	Проект «Життя і побут козаків»(якими були козаки). Картина (репродукція).
2.	Т. Шевченко «Іван Підкова». Зображення історичного минулого.	Вступна бесіда про козаків. Повідомлення учня про І. Підкову. Народний переказ про героя. Історична розминка (опис козацьких човнів. Мозковий штурм(вікторина)	Проект «Життя і побут» (Військове мистецтво). Завдання для вікторини. Репродукції картини із зображенням козаків на байдарках.
3.	С. Руданський «Запорожці у короля». Авторська симпатія до простої людини, до її розуму, почуття гумору,	Словникова робота. Складання схеми «Справжній козак»	Проект «Хто ми є. Яких батьків ми діти» (Козацький етикет. Світ козацької етики). Проект «Життя і побут» (на козаку й рогожа пригожа).

	уміння відстояти свою гідність.		Словник козацької термінології.
7 клас			
1.	Трагічний і героїчний пафос козацьких пісень «Ой на горі, та жінці жнуть», «стоїть явір над водою», «Гомін, гомін на діброві».	Повідомлення «Характеристика козацьких пісень їх особливості». Повідомлення учнів про гетьманів: Петра Конашевича-Сагайдачного, Михайла Дорошенка. Музична пауза. Тестові завдання за змістом пісень.	Проект «Козацька слава в піснях». Проект «Видатні козацькі гетьмани та кошові». Портретна галерея гетьманів України. Музичний твір «Запорозький марш» М. Лисенка.
2.	А. Чайковський «За сестрою», «Благородство, відповідальність, мужність, життєлюбство запорозьких козаків».	Круглий стіл «Козацтво у творі». Робота в групах.	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?»(Світ козацької етики, Де козак, там і слава)
8 клас			
1.	Українські історичні пісні «Та, ой, як крикнув же козак сірко», «Ой Морозе, Морозенку», «Максим Залізняк», «Чи не той то Хміль»	Виступи учнів з повідомленнями про І. Сірка, Максима Залізняка, б. Хмельницького та історичні події з ними пов'язані. Робота з історичною картою. Гра «Відгадай пісню». Робота в парах (міні-	Історичні карти. Проект «Видатні козацькі гетьмани та кошові». Портретна галерея гетьманів України. Проект «Козацька слава в піснях». Аудіозаписи пісень.

		вікторина)	
2.	Пісні Марусі Чурай «Засвіт встали козаченьки»	Повідомлення учня про постать М. Чурай. Робота в групах. Прослуховування пісень.	Проект «Історичні постаті». Аудіозапис пісень. Проект «Козацька слава в піснях». Портрет.
3.	Українські народні думи «Маруся Богуславна», «Буря на Чорному морі».	Історична довідка про морські походи козаків. Інтерактивна вправа «Мікрофон» - народні християнські традиції відображенні в думках, характерні козакам.	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?» (світ козацької етики, де козак там і слава). Проект «Побут козаків» (морські походи).
9 клас			
1.	Історично-мемуарна проза. Загальні відомості про козацькі літописи (Самовидця, Г. Грабянки, С. Велички)	Вступна бесіда про добу козаччини, повідомлення учнів про історичні постаті: Б. Хмельницький, І. Мазепа. Тестові завдання.	Проекти «Історичні постаті». Репродукції картин з теми козаччини. Дидактичний матеріал (тестові завдання).
2.	Г. Квітка-Основ'яненко «конотопська відьма». Картини життя українського суспільства за часів Великої Руїни.	Історична довідка із застосуванням карти України цієї доби.	Словник з Історії України. Історична карта.

3.	С. Климівський «Їхав козак за Дунай»	Прослуховування пісні. Міні-мікрофон «Як могли далі розвиватися події з героями пісні? Які відчуття проймали козака, коли він вирушав на війну?». Усне мовлення «Яким я уявляю козака?»	Проекти «Побут козаків», «Хто ми є, яких батьків ми діти?», «Козацькі пісні».
4.	Г. Сковорода «De Libertate» («Про свободу»)	Повідомлення учня «Історія написання твору (зруйнування Запоріжської Січі Катериною II). Відкритий мікрофон «Висловити подяку Б. Хмельницькому – народному герою, який присвятив своє життя боротьбі за волю і щастя українського народу. Бесіда про народних ватажків, борців за волю українців та про Б. Хмельницького.	Ілюстрації про добу Хмельниччини. Портрет Б. Хмельницького. Проекти «Історичні постаті».
5.	Афоризми Г. Сковороди.	Робота в малих групах. Рубрика «Мої улюблені афоризми Г. Сковороди (про дружбу). Історична довідка	Проект «Побут козаків» (побратимство)

		«Побратимство в козаків».	
6.	І. Котляревський «Енеїда». Образи Енея, троянців.	Історична довідка (Вислів науковця О. Білецького про козаків). Міні-дискусія (Воїни Енея-алегоричне зображення запорозького козацтва: подобаються – не подобаються).	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти». Історичний словник.

Українська мова

№ п\п	Зміст навчального матеріалу	Форми та методи роботи на уроці	Джерела інформації
5 клас			
1.	Зв'язне мовлення. Основні ознаки тексту. Усна і письмова форма тексту. Простий план готового тексту.	Бесіда за текстом. Складання плану тексту. Складання діалогу.	Проект «Життя і побут козаків»
2.	Речення з однорідними членами. Розділові знаки в них.	Індивідуальна робота з картками. Вибірковий диктант. Творче завдання.	Проект «Життя і побут козаків». Дидактичний матеріал.

3.	Зв'язне мовлення. Навчальне читання мовчки.	Читання учнями тексту «Козацький флот». Тестові завдання за змістом.	Проект «Життя і побут козаків» (військове мистецтво)
4.	Зв'язне мовлення. Твір-розповідь на основі власного досвіду.	Складання плану. Заочна «зустріч» з гетьманами та кошовими.	Проект «Видатні козацькі гетьмани та кошові».
6 клас			
1.	Групи слів за їх походженням: власне українські та запозичені. Робота з тлумачним словником української мови й словником слів іншомовного походження.	Робота із словниками в парах. Індивідуальні завдання на картках	Словник козацької термінології. Роздатковий дидактичний матеріал.
2.	Зв'язне мовлення. Докладний переказ художнього тексту розповідного характеру з елементами опису	Словникова робота (сволок, кабиця, образи). Бесіда за змістом. Складання плану	Проект «Життя і побут козаків» (Хата небом вкрита, землею підбита, вітром загороджена). Текст переказу «Козацьке житло».

	приміщення.		
7 клас			
1.	Зв'язне мовлення. Аудіювання тексту монологічного характеру.	Читання вчителем тексту. Виконання тестових завдань на картках.	Проект «Життя і побут козаків». Текст для аудіювання «Запорозці в урочищі Сагайдачному». Тестові завдання.
2.	Підсумковий урок-конкурс з морфології.	Естафета. Робота з сигнальними картками.	Проект об'єднання «Смакота». Сигнальні картки. Картки із завданнями для естафет.
8 клас			
1.	Односкладні прості речення. Урок-узагальнення.	Гра «Світлофор». Вправа «Заповни таблицю».	Проект об'єднання «Кольоровий дивограй». Картки червоного та зеленого кольорів до гри світлофор. Завдання до вправи «Заповни таблицю».
2.	Розділові знаки в реченнях із звертаннями і вставними словами.	Вибірковий диктант. Графічний диктант.	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти». Тексти для диктанту, схеми для графічного диктанту.
9 клас			
1.	Пряма і непряма мова.	Творча робота. Диктант-переклад.	Проект «Життя і побут козаків». Картки із завданнями для

			творчої роботи і диктанту-перекладу з російської мови.
2.	Складнопідрядне речення з підрядним обставини.	Завдання в групах. Вибіркова робота.	Проект «Чудомолоточок».

Зарубіжна література

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Методи та форми роботи на уроці	Джерела, що використовуються
7 клас			
1	Героїчні пісні та балади у світовій літературі	Порівняння: героїчні пісні та балади у світовій літературі – українські народні думи та історичні пісні	Проект «Народні козацькі пісні»
1	Микола Гоголь Україна	Індивідуальні повідомлення учнів про родовід Миколи Гоголя (він належав до стародавнього козацького роду)	Довідник з історії України
2	Повість «Тарас Бульба»	Групові проекти по порівнянню історичних відомостей про життя запорозьких козаків та особливостей відображення цієї теми у повісті М. Гоголя	Підручники з історії України, проекти «Життя та побут козаків», «Козацька етика та мораль»
3	Урок розвитку	Індивідуальні	Проекти «Видатні

	зв'язного мовлення за картиною І.Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові»	повідомленні учнів про історичну основу твору, прототипи головних героїв, художні деталі	особистості в історії України, «Життя та побут козаків»
4	Райнер Марія Рільке. «Пісня про правду»	Захист групових дослідницьких проєктів	Підручник з історії України, проєкти «Побут та звичаї козаків», «Народні козацькі пісні»
5	Урок розвитку зв'язного мовлення	Порівняння відомостей про козацтво, отриманих на уроках історії та зарубіжної літератури	Підручники з історії України, проєкти
8 клас			
1	Урок додаткового читання. М. Гоголь «Вечори на хуторі біля Диканьки»	Повідомлення учнів про козаків-характерників	Проєкт «В здоровому тілі – здоровий дух»
9 клас			
1	Джордж Байрон Поема «Мазепа», історична основа та романтичний міф.	Індивідуальні повідомлення учнів про життя та діяльність Івана Мазепи	Проєкт «Видатні особистості в історії України». Книга «Гетьмани України»

2	Розвиток мовлення. Образ Івана Мазепи у творах зарубіжних письменників. Компаративний аналіз творів В. Гюго, Дж. Байрона, О.Пушкіна, Ю. Словацького	Проектна діяльність в малих групах. Дослідження особливостей змалювання образу українського гетьмана у творах зарубіжних письменників, порівняння з історичними джерелами	Тексти художніх творів, проект «Видатні козацькі гетьмани та кошові». Книга «Гетьмани України»
---	---	--	---

Російська мова

№ п/п	Зміст навчального матеріалу (тематика навчальних текстів та ситуацій)	Методи та форми роботи на уроці	Джерела, що використовуються
5 клас			
1	Я – школяр (приміщення школи, однокласники)	Відновлення речень, послідовності речень в тексті-описі, ведення діалогу-знайомства	Проект «Великорядого-щанське Січове Товариство»
2	Після школи (улюблені ігри, екскурсії, походи)	Переклад слів та виразів, участь в грі	Проект «Народні ігри»
3	Моя мала батьківщина	Слухання текстів, читання, переказ, опис окремих предметів, обстановки, природи	Проект «Хто ми є? Яких батьків ми діти?»
6 клас			
1	Людина	Переклад слів, виразів,	Проекти об'єднань

	(харчування, національні традиції в харчуванні, національний одяг)	нескладних текстів; опис національного одягу	«Смакота», «Диворучки»
2	Праця (народні ремесла)	Розповідь про участь в роботі об'єднань за інтересами (за ключовими словами)	Проекти діяльності різновікових об'єднань за інтересами
3	Відпочинок (подорожі)	Розповідь про події за складеним планом	Подорожі місцями козацької слави
4	Життя суспільства (звичаї)	Діалог (переклад, складання діалогу за зразком, ввічливий запит інформації)	Сценарії свят на козацьку тематику

7 клас

1	Я і моя сім'я (мій родовід, традиції)	Діалог (інформаційний, розпитування)	Проект «Хто ми є яких батьків ми діти?»
2	Людина (здоров'я, перша допомога при хворобах)	Розігрування ситуацій (розповідь, діалог)	Проект «В здоровому тілі – здоровий дух»
3	Суспільство (національна символіка)	Слухання та читання текстів, ускладнене списування	Проект «Побут та звичаї козаків»
4	Пам'ятні дати	Переказ з творчим завданням	«Козацький календар»

8 клас

1	Я, моя сім'я, друзі (ставлення до людей)	Переклад, переказ тексту з оцінкою його змісту	Проект «Хто ми є яких батьків ми діти?»
2	Школа (позакласні заходи)	Твір-роздум, твір-розповідь за власними спостереженнями	Сценарії виховних заходів на козацьку тематику

3	Людина (здоровий спосіб життя)	Діалог-попередження	Проект «В здоровому тілі – здоровий дух»
4	Праця (народні умільці)	Екскурсія у шкільний музей народних промислів, розповідь	Брошура «Люди, прославлені у праці та в бою»
5	Життя суспільства (національна ідея)	Вибірковий переказ з творчим завданням	Проект «Хто ми є Яких батьків ми діти?»
6	Пам'ятні дати	Інтерв'ю (уявне інтерв'ю з відомою особистістю)	Проект «Видатні козацькі гетьмани та кошові»

9 клас

1	Я, моя сім'я, друзі (обов'язок правда, брехня)	Роздум з метою переконання	Проект «Козацька етика та мораль»
2	Людина (пам'яті про предків, герої)	Розповідь, переказ із творчим завданням	Проект «Видатні козацькі гетьмани та кошові»
3	Культура (народна пісня)	Переклад та розігрування діалогів	Проект «Козацькі пісні»
4	Життя суспільства (історія відносин України та Росії)	Читання з пошуком потрібної інформації, переклад	Підручники з історії України

Іноземна мова

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Форми та методи роботи на уроці	Джерела інформації
4 клас			
1.	Харчування	Проект «Харчування козаків»	Проект «Життя та побут козаків» Проект «В здоровому тілі здоровий дух»
2.	Харчування	Рецепт козацької страви	Проект «Життя та побут козаків» (харчування козаків) Проект «В здоровому тілі здоровий дух»
3.	Дім, квартира	Розповідь «Помешкання козаків»	Проект «Життя та побут козаків»
5 клас			
1.	У літньому таборі	Розповідь «Козацькі розваги у шкільному таборі відпочинку»	Проект «В здоровому тілі здоровий дух»
2.	Створення газети	Колективна робота: створення стінгазети «Новини шкільної Січі»	Дослідницькі проекти
3.	Мої улюблені справи	Проект «Заняття за інтересами у нашій школі»	Проекти об'єднань за інтересами
4.	Розвиток навичок читання	Робота над текстом «Zaporizhyan Sich»	Проект «Життя та побут козаків» (військове мистецтво)

6 клас			
1	Створюємо газету	Колективна робота «Новини з шкільної Січі»	Дослідницькі проекти
2	На шкільному фестивалі	Скласти і розіграти діалог в парі на тему: «Святкування Покрови в нашій школі»	Сценарії заходів на козацьку тематику
3	Спортивні ігри	Робота над проектом «Козацькі ігри та забави»	Проект «В здоровому тілі здоровий дух»
4	Цікаві подорожі	Робота над проектом «Подорож у козацькі часи»	Проект «Життя та побут козаків»
5	Народний фольклор України	Робота над проектом «Козацька слава у піснях»	Проект «Козацька слава у піснях»
7 клас			
1	Зовнішність і характер	Словесний опис за малюнком	Проект «Життя та побут козаків» (зовнішність козаків)
2	Соціальні традиції козаків	Розповідь «Традиції козаків»	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?» (козацький етикет)
3	Приготування їжі	Написати рецепт козацької страви	Проект «Життя та побут козаків» (харчування козаків)
4	Кухонне приладдя	Конкурс малюнків на тему: «Кухонне приладдя козаків»	Проект «Життя та побут козаків» (побут козаків)
8 клас			

1	Світ музики	Переклад української народної пісні на козацьку тематику англійською мовою	Проект «Козацька слава у піснях»
2	Україна	Проект «Подорож у епоху козацтва»	Проект «Життя та побут козаків»
3	Вільний час	Розповідь «Заняття за інтересами в нашій школі»	Проекти занять за інтересами
9 клас			
1	Мода і стиль	Створити ескіз українського народного вбрання. Описати його	Проект об'єднання «Диворучки»
2	Ми – молоде покоління	Творча письмова робота на тему: «Україна: минувшина і сучасність»	Книга «Українська минувшина»

Правознавство

9 клас

№ п/п	Зміст навчального матеріалу (тема уроку)	Методи та форми роботи на уроці	Джерела, що використовуються
1	Що таке правила та як вони виникають	Групова робота «Подорож у часі» (правила та норми поведінки козацтва)	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?» (козацький етикет, норми поведінки)
2	Що таке закон	Індивідуальне повідомлення «Моральні та етичні норми у козаків»	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?»
3	Що таке конституція. Як Конституція врегульовує життя громадян України	Індивідуальні повідомлення із серії «Історична галерея» . Конституція Пилипа Орлика.	Проект «Видатні особистості в історії України»
4	Конституційні права і обов'язки людини і громадянина. Як основні обов'язки закріплює Конституція України	Колективна робота. Відкритий мікрофон: оцінка сучасником обов'язків козака, ставлення до побратимства	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?» (мотивація вчинків козаків, побратимство)
5	Як громадяни беруть участь у житті демократичної держави. Що таке самоврядування	Індивідуальне повідомлення «Запорізька Січ – козацька республіка»	Проект «Життя та побут козаків», книга Л. Косенка «Козаки»
6	Взаємні права та	Колективна робота. Обмін	Проект «Хто ми є,

	обов'язки батьків і дітей. Особисті немайнові права батьків і дітей. Права батьків і дітей на майно, право на утримання	думками на тему: «Чому дівчинки, матері, батька, дітей, старших за віком потрібно ставитись по-особливому»	яких батьків ми діти», кодекс честі козачати, заповіді козаків, заповіді лель та дан
7	Що таке кримінальна відповідальність та кримінальне покарання. Які покарання передбачені кримінальним кодексом України. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх	Колективна робота «Із джерел історичного минулого». Міні-диспут «Покарання на Січі: за і проти»	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?» (Види покарань на Січі)

Біологія

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Форми і методи роботи на уроці	Джерела інформації
7 клас			
1.	Вступ. Біологія наука про живу природу.	Мозковий штурм та словесна естафета «Зелені лікарі».	Матеріали проекту «Рута-мята»
2.	Вищі спорові рослини. Значення вищих	Усні повідомлення з елементами демонстрування властивості «Цілющі хвоща»	Матеріали проекту «Рута-мята»

	спорових рослин в природі та житті людини.	польового та плауна булавовидного»	
3.	Голонасінні. Значення у природі та житті людини.	Подорож сторінками дорогоцінного домашнього лікарського poradnika.	Матеріали проекту «Рута – м'ята»
4.	Покритонасінні. Сільськогосподарські, лікарські, декоративні рослини.	Вікторина «Розпізнай зеленого друга»	Матеріали проекту «Рута – м'ята»
5.	Значення покритонасінних рослин у природі і житті людини.	Зустріч у фітобарі. Виготовлення цілющих коктейлів, чаїв, настоянок.	Матеріали проекту «Рута – м'ята»
6.	Бактерії. Значення у природі й у житті людини.	Зустріч з народним цілителем. Використання козацьких методів лікування бактеріальних захворювань.	Матеріали проекту «В здоровому тілі здоровий дух»(Розділ «Народна медицина»)
7.	Риби. Значення риб у житті людини.	Заслуховування цікавинок «Поради козацького кашовара»	Матеріали проекту «Смакота» (Розділ «Повсякденна їжа»)
8.	Ссавці. Роль ссавців у екосистемах, їх значення для	Консультує ветлікар.(Про особливості утримання ссавців у штучних умовах; лікування	Матеріали проекту «В здоровому тілі здоровий

	людини.	тварин.)	дух»(Розділ «Народна ветеринарія»)
9.	Опора і рух. Сила м'язів. Втома м'язів.	Практичні поради козацького гарту.	Проект «В здоровому тілі здоровий дух», проект « Козацький гарт»

Географія

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Форми та методи роботи на уроці	Джерела інформації
9 клас			
1.	Землеробство. Тваринництво.	Практична робота. Бесіда.	Козаки: Лицарський орден: Фанти. Міфи. Коментарі. Леонід Косенко. Х. ВД. «Школа», 2007

Математика

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Форми та методи роботи на уроці	Джерела інформації
5 клас			
1.	Ділення.	Робота в парах. Гра «Склади слово» (чесноти козаків)	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти» (світ козацької етики, козацький етикет). Роздатковий

			дидактичний матеріал.
2.	Прямокутник. Трикутник і його види.	Повідомлення учнів про різьблення по дереву (геометричне, контурне). Конкурс на кращий візерунок (використовуючи вивчені геометричні фігури і різноманітні лінії).	Об'єднання за інтересами «Чудо-молоточок» (професія столяр, мозаїка на дереві)
6 клас			
1.	Імовірність випадкової події.	Повідомлення учня про побут козаків. Робота в групах (геометричні задачі)	Проект «Життя і побут козаків». Роздатковий матеріал.
2.	Додатні і від'ємні числа.	Робота в групах. Дидактична гра «Ромашка»(якості справжнього козака).	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?»(козацька мораль). Роздатковий матеріал.
7 клас			
1.	Множення многочлена на одночлен.	Робота в парах. Гра «Дійди до вершини піраміди»(традиції і звичаї козаків).	Проект «Життя і побут козаків». «Традиції і звичаї козаків». Роздатковий матеріал.
2.	Відрізки і їх довжини. Відстань між двома точками.	Індивідуальна робота на картках (геометричні задачі).	Проект «Життя і побут козаків»(військове мистецтво)
8 клас			
1.	Піднесення дробу до	Робота в групах. Математичне лото.	Проект «Найвідоміші

	ступеня.		козацькі гетьмани та кошові». Роздатковий матеріал.
9 клас			
1.	Знаходження площі трикутника за радіусом вписаного і описаного кіл.	Повідомлення учнів про життя козаків. Математична вікторина.	Проект «Життя і побут козаків». Роздатковий матеріал.
2.	Розв'язування нерівностей з однією змінною. Рівносильні нерівності.	Повідомлення учнів про козацькі пісні. Робота в групах. Гра «Співаємо і розв'язуємо»	Проект «Козацька слава у піснях» (пісні на історичну тему, пісні на побутову тему). Роздатковий матеріал.

Фізика

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Форми та методи роботи на уроці	Джерела інформації
8 клас			
1.	Механічний рух. Траєкторія. Шлях	Бесіда	Проект «Відомі особистості в історії України»
2.	Блок. Прості механізми	Метод демонстрації	Проект «Відомі особистості в історії України»
3.	Плавання тіл. Умови плавання тіл.	Лабораторна робота. Історична довідка.	Проект «Відомі особистості в історії України»

Образотворче мистецтво

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Форми і методи роботи на уроці	Джерела інформації
5 клас			
1	Засоби виразності скульптури	Створення скульптури на тему: « Козацькі гетьмани» (на вибір)	Проект «Відомі особистості в історії України»
2	Композиція у скульптурі	Творче завдання (колективна робота): створення макета Запорізької Січі (рельєф, кругла форма за вибором)	Проект «Життя та побут козаків» (житло козаків)
3	Засоби виразності декоративного мистецтва	1. Вправи на створення рапорту (елементу українського орнаменту) 2. Створення українського орнаменту в техніці витинанки, аплікації. 3. Творче завдання: створення закладки до книжки з українським орнаментом.	Проект об'єднання «Кольоровий дивограй»
4	Композиція у декоративному мистецтві	Створення сітчастої композиції з найпростіших елементів традиційного українського орнаменту	Проект об'єднання «Кольоровий дивограй»
5	Композиція у живописі	Створення композиції «Козацька «Чайка» на воді»	Проект «Життя та побут козаків»
6	Засоби виразності скульптури	Ліплення з різних матеріалів фігурок козаків	Проект «Життя і побут козаків»

7	Засоби виразності декоративного мистецтва: символи, знаки в орнаментах	Створення фрагменту орнаменту української вишивки, використовуючи різні символи	Проект об'єднання «Кольоровий дивограй»
8	Декоративна композиція	Створення композиції «Різдво Христове»	Сценарії виховних заходів на козацьку тематику
9	Книжкова графіка	Колективна робота: створення книжки – розкладки з усіма головними елементами книжкової графіки (на тему: «Побут козаків»)	Проект «Життя та побут козаків»
10	Види живопису	Скласти невеличку розповідь за твором М. Івасюка « Богун під Берестечком»	Проект «Відомі особистості в історії України»
11	Скульптура: види і жанри. Українська народна іграшка	Виготовлення української народної іграшки (на вибір)	Проект об'єднання «Мальованка» Проект об'єднання «Диворучки»
12	Види декоративно – ужиткового мистецтва: килимарство, розпис, лозоплетіння	Виконання нескладної композиції за мотивами петриківського розпису	Проект об'єднання «Мальованка»
6 клас			
1	Засоби	Творче завдання:	Проект «Життя

	виявлення об'ємно – пластичних якостей форми	замальовки предметів побуту козаків	та побут козаків»
2	Відтворення реальної форми предметів	Демонстрація і захист колективної роботи «Запорізька Січ»	Проект «Життя та побут козаків»
3	Світлотінь як засіб художньої виразності та виявлення форми	Створення натюрморту з натури із предметів побуту в техніці гризайль	Предмети шкільного музею
4	Основні правила композиції	Творче завдання: новорічні та різдвяні свята. Подорож в українську минувшину (ескіз декорацій, композиції олівцем)	Сценарії виховних заходів на козацьку тематику
5	Композиційні закономірності та прийоми	Порівняльний аналіз творів Б. Кустодієва «Масниця» і І. Сколоздря «Радуйся, земле!» Творча робота: створення декоративної композиції «Різдвяні свята»	Сценарії виховних заходів на козацьку тематику
6	Засоби виразності виявлення характеру, суті форми	Творче завдання: ескіз українського орнаменту в колі	Проект об'єднання Кольоровий дивограй»
7	Засоби виразності і виявлення	Творче завдання: Розробки форми і орнаменту куманця на	Проект об'єднання «Горнятко»

	характеру, суті форми	основі опішнянської та косівської кераміки	
8	Засоби виразності і виявлення характеру, суті, форми: символіка форми	Гра – конкурс Творче завдання: Натюрморт із предметів побуту, що визначають епоху козацтва	Проект «Життя та побут козаків»
9	Засоби виразності і виявлення характеру, суті, форми: символіка форми, кольору, орнаменту	Опрацювання матеріалів в групах: малювання символів на папері формату А 2, малювання писанок із використанням заданих символів (А 4), представлення результатів своєї роботи у вигляді таблиці. Творче завдання: створення орнаментованої композиції «Писанка – вид народного мініатюрного живопису України»	Проект об'єднання «Мальованка»
10	Портрет у графіці	Портрет Б. Хмельницького	Проект «Відомі особистості в історії України»
11	Дизайн	Творче завдання: Ескіз шкільної форми (в українському національному стилі)	Проект об'єднання «Диворучки»
12	Розширення уявлень про духовну і матеріальну	Творче завдання: ескіз української сорочки, керсетки, кептаря	Проект об'єднання «Кольоровий дивограй»

	культурну спадщину, національні особливості мистецтва		
7 клас			
1	Художньо – виразні засоби зображення простору та об’ємно – просторової форми	Виконати пейзаж козацького поселення з передачею лінійної та повітряної перспективи графічними матеріалами	Проект «Життя та побут козаків»
2	Архітектура	Створити замальовку архітектурної споруди часів козацтва	Проект «Життя та побут козаків» (житло козаків)
3	Архітектура (вид мистецтва, стилі)	Творче завдання: (робота в групах) Створити архітектурний образ часів козацтва	Проект «Життя та побут козаків»
4	Дизайн як вид діяльності	Творче завдання: «...І народжується диво спектаклю»: виготовлення декорації, ляльки, костюми для лялькової вистави. Робота в групах. («Різдвяний Вертеп»)	Проект об’єднання “Диворучки»
5	Декоративна композиція	Робота в групах: розповідь про обряди, пов’язані з написанням писанок. Творче завдання: виготовити різні види писанок	Проект об’єднання “Мальованка»

Художня культура

9 клас

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Методи та форми роботи на уроці	Джерела, що використовуються
1	Живопис. Жанри живопису	Евристична бесіда: поєднання різних жанрів живопису у картинах	Репродукції картини І.Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султану»
2	Декоративно-ужиткове мистецтво. Його різновиди	Екскурсія до шкільного музею. Виконання практичних робіт (народна іграшка, прикраси до народного костюму)	Проект «Люби і знай свій рідний край», проекти об'єднань за інтересами
3	Екранні мистецтва: кіно, відео	Перегляд та обговорення фільмів	Фільми «Тарас Бульба», «Щит і меч»
4	Художня культура як духовне явище. Збереження національної культурної спадщини	Презентація групових проектів	Фотоальбом «Вишивка рідного краю», путівники
5	Художня культура рідного краю	Екскурсії, бесіди, відгуки про побачене	Роботи митців на козацьку тематику

Музика

№ п\п	Зміст навчального матеріалу	Методи та форми роботи	Джерела інформації
2 клас			
1	Музика як вид мистецтва. Культура виконання та слухання музики. Сприймання твору Є.Адамцевича «Запорозький марш»	Музична світлиця, робота з картками «Культура виконання і слухання музики», слухання твору	Проект «Побут козаків»
2	Поняття про симфонію. Слухання невідомого автора першої пол. XIX ст. «Симфонія»(козачок). Порівняння з українським народним танком «Козачок».	Виступ музикознавців, розучування танцювальних рухів, слухання музики	Проект «Народні дитячі ігри», проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?»
3 клас			
3	Пісенно-маршова і пісенно танцювальна музика. Виконання пісні	Заочна подорож на Січ, перегляд «кадрів з минулого», порівняння жанрів музики	Проект «Ставлення козаків до родини», проект «Козацька слава в піснях»

	К.Трильовсько го «Гей, там на горі Січ іде».		
4	Слухання невідомого автора першої пол.. ХІХст.. «Симфонія»(ко зачок». Маршовість – особливість музики, пройнятої маршовими ритмами, під яку не обов'язково крокувати. Виконання пісні В. Загрудного «Будем козаками»	Розучування танцювальних рухів зі старшими джурами і данами, вивчення пісні. Робота з музикознавцем	Проект «Побут козаків», проект «Козацька слава в піснях»
4 клас			
5	Роль музики в житті народу. Зв'язок музики з життям і побутом людини. Слухання М.Вербицьког о «Ще не вмерла України...» Державний гімн України.	Використання буклету «Державні символи», слухання запису гімну	Проект «Побут козаків» (козацька символіка), проект «Козацька слава в піснях»

6	Історичні пісні, українська народна дума. Слухання: укр. нар. дум «Іван Богун», «Пісня про Байду», «Дума про козака Голоту». Розучування укр. нар. історичної пісні «Ой на горі та й женці жнуть»	Зустріч в історичній вітальні, робота з портретами історичних постатей, вивчення нової пісні	Проект «Побут козаків», проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?», проект «Козацька слава в піснях»
7	Жанри обробки народних пісень. Слухання: А.Хачатурян. Гопак з балету «Гаяне»	Повторення танцювальних рухів, словесне малювання за прослуханим твором, слухання твору	Проект «Побут козаків», запис балету «Гаяне»
5 клас			
8	Р.Савицький. Варіації на тему пісні «Їхав козак за Дунай». Виконання пісні С.Климовською «Їхав козак за Дунай»	Порівняння музичних творів, вивчення нової пісні, робота з картиною на козацьку тематику	Проект «Побут козаків», проект «Козацька слава в піснях»
9	Слухання	Слухання уривка з опери,	Проект

	інтродукції М.Лисенка з опери «Тарас Бульба». Вивчення укр. нар. пісні «За світ встали козаченьки»	уявна зустріч з композитором, виставка збірок укр. нар. пісень	«Козацька слава в піснях», проект «Де козак, там і слава»
10	Інтерпретація образного змісту укр. нар. пісні «Ой на горі та й женці жнуть». Розучування тексту пісні.	Картинна галерея «Гетьмани України», слухання і розучування пісні	Проект «Відомі особистості в історії України», проект «Козацька слава в піснях»
11	Порівняння творів на історико-героїчну тематику. М.Лисенко. Опера «Тарас Бульба»(сцена «Запорізька Січ»)- слухання. Виконання О.Жилінського «Пісенька джури»	Доповідь на тему «Запорізька родина», слухання уривка з опери «Тарас Бульба», вивчення нової пісні	Проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?», проект «Козацька слава в піснях»
7 клас			
12	Слухання та виконання пісні М.Вербицького «Ще на	Читання повідомлень на тему «Державна символіка», встановлення відповідності між музичним і поетичним	Проект «Побут козаків», проект «Козацька слава в піснях»

	вмерла України...» Поняття «державний гімн».	твором	
13	Виконання пісні Г.Татарченка «Гей ви, козаченьки». Порівняння драматичного розвитку музичних творів різних жанрів і форм.	Використання словника музичних термінів, знайомство з творчістю Г.Татарченка, вивчення пісні	Запис пісні Г.Татарченка «Гей ви, козаченьки», проект «Козацька слава в піснях»

Хімія

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Форми і методи роботи	Джерела інформації
7 клас			
1	Застосування заліза	Розповідь з елементами бесіди Повідомлення учнів	Косенко Л.О: Лицарський орден України: Факти. Міфи. Коментарі.
8 клас			
2	Солі. Фізичні властивості солей.	Частково-пошукові. Інтерактивні -«Розвиток критичного мислення через читання»	Українське народознавство. »Народ на їжа» 548 с.
9 клас			
3	Застосування	Пояснювально-	Українське

	вуглеводнів	ілюстративні Словесні - розповідь.	народознавство. »Народ на їжа» 553 с.
4	Оцтова кислота	Словесні - розповідь з елементами бесіди	Українське народознавство. »Народ на їжа» 549 с.
5	Жири. Жири в природі. Біологічна роль жирів.	Наочні-демонстрація. Словесні-бесіда з елементами розповіді.	Українське народознавство. »Народ на їжа» 549 с.

Трудове навчання

№ п\п	Зміст навчального матеріалу	Форми та методи роботи на уроці	Джерела інформації
5 клас			
1	Технологія приготування страв	Практична робота	Проект об'єднання «Смакота»
2	Види технологічних процесів	Бесіда	Проект об'єднання «Диворучки»
3.	Види обробки деревини, металу	Практична робота	Об'єднання за інтересами «Чудо- молоточок»
4.	Технологія виращування овочевих і ягідних культур	Практична робота	Проект «Побут козаків»
6 клас			
1.	Конструкційні матеріали та їх	Практична робота.	Об'єднання за інтересами

	вибір. Механічні властивості металів		«Чудо- молоточок»
2.	Технологія вирощування рослин	Практична робота.	Проект «Побут козаків»
3.	Технологія догляду за тваринами	Практична робота	Проект «Побут козаків»
7 клас			
1.	Технологія приготування страв	Практична робота	Об'єднання за інтересами «Смакота»
8 клас			
1.	Технологія довбання та ручного сверління отворів на заготовках із дерева.	Практична робота	Об'єднання за інтересами «Чудо- молоточок»
2.	Термічна обробка металів	Практична робота	Об'єднання за інтересами «Чудо- молоточок»
9 клас			
1.	Технологія приготування страв	Практична робота	Об'єднання за інтересами «Смакота»

Програма занять спортивної секції Об'єднання «Козацький гарт»

№ п\п	Зміст навчального матеріалу	Форми та методи роботи на уроці	Джерела інформації
1	Вступ. Відбір учнів для занять в об'єднанні	Розповідь вчителя. Відбір	Проекти «Козацький гарт», «В здоровому тілі – здоровий дух»
2	Системи оздоровлення козацької доби	Повідомлення учня	Книга «Козаком я мрію бути»
3-4	Підготовка до районних змагань «Нашадки козацької слави»	Тренування (індивідуальні та групові заняття)	Програма змагань «Нашадки козацької слави»
5	Зональні змагання «Нашадки козацької слави»	Змагання	Програма змагань «Нашадки козацької слави»
6	Загальна фізична підготовка козаків	Робота в парах	Проекти «Козацький гарт», «В здоровому тілі – здоровий дух»
7	Спеціальна фізична підготовка козаків	Індивідуальна робота	Проекти «Козацький гарт», «В здоровому тілі – здоровий дух»
8	Народні рухливі ігри	Заняття в групах	Проект «Народні ігри»
9	Козацьке	Повідомлення учнів	Проекти

	військове мистецтво	Відпрацювання окремих елементів	«Козацький гарт», «В здоровому тілі – здоровий дух»
10	Козацькі єдиноборства як фактор розвитку морально-вольових якостей козаків	Повідомлення учнів Відпрацювання окремих елементів	Проекти «Козацький гарт», «В здоровому тілі – здоровий дух»
11	Бойовий гопак як один з основних видів козацьких єдиноборств	Повідомлення учнів Відпрацювання окремих елементів	Проекти «Козацький гарт», «В здоровому тілі – здоровий дух»
12-16	Елементи бойового гопаку: стійки; бойові кроки; поєднання кроків; елементи техніки враження супротивника; елементи техніки захисту; способи боротьби ногами	Робота в парах, індивідуальна робота	Проекти «Козацький гарт», «В здоровому тілі – здоровий дух»
17-22	Способи боротьби ногами:	Індивідуальна робота, робота в парах	Проекти «Козацький гарт», «В

	«повзунці» «розніжка» «щупак» «пістоль» «тинки»		здоровому тілі – здоровий дух
23- 31	Бойовий гопак. структура: шикування; вітання; молитва; пісня; прорух; технічні елементи; пісня; молитва; прощання.	Колективна робота, робота в парах	Проекти «Козацький гарт», «В здоровому тілі – здоровий дух
32	Показове спортивне свято «Сильні, спритні та сміливі, ми нащадки козаків»	Показові виступи	Проекти «Козацький гарт», «В здоровому тілі – здоровий дух
33- 35	Козацьке таборування, походи стежками козацької слави	Змагання, похода	План проведення таборування

Методичні матеріали

Фрагмент уроку з предмету «Я і Україна» у 1 класі

Тема: Школа, школяр. Правила поведінки в школі

Мета: Ознайомити дітей зі школою. Правилами поведінки в школі, з призначенням основних шкільних приміщень, ознайомлення з основними елементами шкільної Січі, з основними правилами життя січового товариства, з кодексом честі і гідності, розвивати увагу, уяву, творче мислення, виховувати бережливе ставлення до шкільного майна, любов до своєї країни, гордість за свою рідну школу, почуття дружби.

Елемент уроку:

Гра-подорож

-Дітки, ви прийшли і стали учнями незвичайної школи і незвичайного товариства. Сьогодні ми здійснимо подорож по території нашої школи-Січі і ви усе побачене, що у нас є, і як живе наше товариство. Отже, рушаймо.

-Насамперед ми відвідаємо наш шкільний музей, це наша гордість. Тут, дітки, зібрані експонати, які зроблені людьми з золотими руками. Усі ці люди проживали. Або проживають в наших селах. Тут розміщені вироби лозоплетіння. Бондарства, різного виду вишивки.

- Далі ми мандруємо на Січ. Ось у нас курені – це житло , в якому жили козаки. В нашому товаристві є два курені. Ось у цьому збираються хлопчики початкових класів, їх у нас називають козачата. Ми вас теж будемо приймати в наше товариство. Хлопчиків в козачата. А дівчаток у лелі. Козачата в нашому товаристві дотримуються Кодексу честі.

Кодекс честі козачати

Шануй маму й тата,
Завжди працею завзято,
Люби свою країну,

Жіноцтво поважай,
Будь чесним, справедливим,
Чемним і правдивим
І рідну Батьківщину

Що зветься Україна.

Готовим захищати.

Турбуйся про молодших,

- Коли ви будете дотримуватись цього кодексу честі і гідності, ви виростите чемними і хорошими дітьми. Ідемо далі.

- А це наша січова капличка. Вона освячена і сюди завжди можна зайти, постояти, помолитись. Надіюсь кожен з вас знає молитву.

- А тут в нас місце, де дуже люблять збиратись усі члени нашого товариства – це наша літня сцена. А ось тут сторожова вежа. На цьому місці під час зібрання стоїть вартовий. Це все місце, де працюють хлопчики. Але є ще місце на Січі, де повністю влада дівчаток – світлиця. Ось давайте відвідаємо нашу світлицю. Наші дівчатка скоро будуть лелями. Ми будемо їх приймати до дівчачого товариства. До цього потрібно дуже серйозно готуватися: виготовити виріб своїми руками і почастивати смачною стравою.

В нашій світлиці усьому цьому і навчаються наші лелі і дани, бо кожна з них в майбутньому стане берегинею. До цього ми і готуємо наших дівчаток у цій прекрасній світлиці. Подивіться, як тут красиво!

Тут дівчатка вчать вишивати, працює об'єднання «Кольоровий дивограй», вчать готувати в об'єднанні «Смакота», вивчають цілющі властивості лікарських трав в об'єднанні «Рута-м'ята». Така чарівна у нас світлиця.

- Я думаю, що усе що ви побачили, вам сподобалось і кожен із вас займе своє гідне місце в нашому товаристві і буде приносити йому користь, знайде своїх друзів. Адже в нашій школі ви будете навчатись 9 років. А наша школа – наша сім'я.

Фрагмент уроку української літератури у 6 класі

Тема: «Т.Шевченко «І. Підкова». Зображення історичного минулого».

1. Повідомлення учня.

Після смерті Байди-Вишневецького козаки-запорожці не переставали воювати з турками, татарами та з іншими ворогами українського народу. Козаків збиралось на Січі щораз більше, і вони зорганізували під проводом отаманів та кошових. Вони поділились на «річкових» і «дніпрових». «Річкові» козаки проживали над річками в своїх хатках; полювали там на звіра, ловили рибу і продавали на Січ, щоб козаки на Січ, щоб козаки на Січі («дніпрові») мали чим жити під час відпочинку. Коли ж починалася війна, то і річкові, і дніпрові збиралися разом і рушали в похід.

Уся Україна належала в ті часи до Польської держави, отже і козаків уважали тодішні польські королі за своїх підданих. Та запорожці почували себе безпечними на степах і на Запоріжжі, тому не хотіли слухати короля, ані польських урядників, старост і воєвод хотіли, щоб українські козаки корилися їм, щоб підпорядковувались волі городових старшин (каштелянів і старост). Але козаки управляли самі, бо свобода була їм миліша над усе.

Польські королі обіцяли козакам платню, щоб вони записувалися до реєстру на державну службу і воювали лише там, де їм воєвода чи староста накаже. Але до того списку (реєстру) вписалось тільки невеличке число козаків; вони стояли по містах і виконували накази воєвод і старост. (А що були записані в реєстрі, то називалися «реєстрові», себто записані). Всі інші козаки жили на Січі вільно і воювали, з ким хотіли.

От у 1575 році (через десять літ після смерті кошового Байди) повів запорожців на татар новий кошовий, Богдан Ружинський. Вони тоді сильно побити татар, але в тій битві загинув отаман Ружинський.

Третім славним козацьким кошовим був Іван Підкова. Він відібрав від Туреччини Молдавію і став володарем

Молдавії. Турецький султан поскаржився польському королеві Стефанові Баторію, що як той не звелить схопити Підкову, то турки підуть воювати Польщу. Король не збирався сперечатися з Туреччиною і наказав українським воєводам, щоб зловили Івана Підкову. Воєводи не хотіли воювати з козаками і вдалися до хитрощів.

Коли Підкова вертався з великою здобиччю на Україну, прибув до нього воєвода з Брацлава і став його вмовляти:

- Ідь до короля і перепроси його за те все, а певно він простить тобі, що ти зачепив турків без його відома. Ти лицар, а король любить лицарів.

Іван Підкова послухав і поїхав у Варшаву до короля. А королем польським тоді, як ви вже знаєте, Стефан Баторій. Він справді любив лицарів- запорожців і бажав з них утворити сильну сторожу для східних кордонів Речі Посполитої, щоб боронитися від турків і татар. Він був залежний від Туреччини, а султан Амурат III зажадав, щоб Баторій покарав Підкову.

І король не бажаючи входити у війну з могутньою тоді Туреччиною, велів покарати Підкову смертю. Коли Іван Підкова прибув до Львова, - навесні 1575 року, - тут його ув'язнено і на підставі королівського наказу зрубав кат голову сміливому отаманові на львівському ринку, у присутності турецького посла Ахмета.

Дуже багато польських визначних людей того часу взяли за зле королеві, що так суворо обійшовся він зі славним козацьким отаманом.

Ще по нинішній день згадує український народ про Івана підкову і в піснях співає про його страшну смерть, а Тарас Шевченко звеличив славні подвиги цього героя в прегарній поемі «Іван Підкова».

2. Народний переказ

Тарас Шевченко так змалював козацькі походи під керівництвом Івана Підкови, образ якого оповитий у народних переказах справжньою лицарською доблестю.

Добре знали легендарного лицарського ватага при султанському дворі. Його зухвалі походи наводили страх на турецькі міста. Невеликий козацький флот раптово з'являвся там, де його найменше чекали, запорожці вискакували на берег, штурмом брали фортеці і так само несподівано, як з'являлися, зникали, мовби танули в морському просторі. Послані за ними в погоню бойові галери, оснащені важкими гарматами, що раз поверталися ні з чим.

Історики і донині сперечаються про його походження. Одні вважають, що він був простого селянського роду, а коли потрапив на Січ; то своєю сміливістю і воєнною кмітливістю відразу ж завоював великий авторитет і запорожці обрали його своїм ватажком. Інші переконують, що Підкова – брат молдавського господаря Івані, отже, вельми знатна за походження людина. У кожнім разі відомо, що молдавські бояри прислали до Підкови послів, які запрошували його прийти з військом у Молдавію й прогнати ненависного їм правителя, відданого турецькому султанові.

І ось Підкова з кількома сотнями козаків уже в Молдавії. До нього звідусюди пристають люди, які мріють про визволення з-під османського ярма. Підкова здобуває вирішальну перемогу й стає правителем Молдавії. Розгніваний султан пише польському королеві Стефану Баторію, що піде війною на Річ Посполиту, якщо він не знищить Івана Підкову.

Підкова повертається в Україну, де на нього вже чекає королівський посланець, який повідомляє, що Баторій викликає його на важливу розмову. Нічого лихого не підозрюючи, козацький ватажок їде до Польщі. У Львові Підкову заарештують, а потім страчують на одному з майданів. На страту козацького ватажка, мов на виставу, було нагнано багато люду і запрошено турецького посла, аби він на власні очі переконався, що легендарного ватага вже немає, і до повів про те султанові.

Минуло багато літ. Ім'я Івана Підкови, як і всіх народних героїв, не загубилося в історії. А у Львові на тому місці, де навесні 1578 року пролилася кров хороброго козацького ватажка, стоїть пам'ятник йому. Від усієї постаті Івана Підкови на тлі ландшафту древнього міста віє відвагою й неупокореною силою духу.

3. Історична розминка

Учні уважно розглядають репродукції або фотографії картин із зображенням козаків на байдаках і описують козацькі човни. На завершення вчитель коментує.

Довідка для вчителя. Козацький флот складається з човнів, які запорожці називали байдаками, або чайками. Ці легкі човни були видовбані зі стовбурів столітніх лип, мали довжину до двадцяти, а ширину – до чотирьох метрів. У чайці поміщалося 50-70 запорожців, а ще запас куль, пороху, харчів та води, 4-5 малих гармат. Оскільки чайки мали дві корми, то на ходу легко змінювали напрямок, були значно швидшими за масивні турецькі галери. На щоглі передньої чайки майорів козацький прапор.

4. Вікторина

1. Старовинна зброя козаків. (келеп)
2. Як називався козацький човен, видовбаний із колоди? (каюк)
3. Назва просторої козацької хати з рубаного і тесаного дерева або хворосту, покритої очеретом чи кінськими шкірами. (курінь)
4. Що таке шлик? (шабля із загнутим назад верхом)
5. Коли в історії вперше згадуються козаки? (в 15 ст.)
6. Кого називали козаками? (вірного, безстрашного чоловіка)
7. Хто був першим гетьманом? (Байда-Вишневецький)
8. Кого на Січі називали джурою? (помічника учня, майбутнього козака)
9. Як називали козацькі судна? Чайки)
10. Що таке козацькі маяки? (світловий телеграф)
11. Назвіть види зброї запорізьких козаків (сагайдаки, списи)

Урок української мови у 5 класі

Тема: Зв'язне мовлення. Навчальне читання мовчки

Мета: перевірити рівень сприймання та розуміння прочитаного тексту;
розвивати уяву учнів;
заохочувати до написання власних творів;
виховувати любов до книги.

Обладнання: тексти для читання.

Тип уроку: застосування знань, вмінь і навичок

Хід уроку:

I. Мотивація навчальної діяльності учнів

Робота з підручником. Виконайте вправу 452

II. Основна частина уроку

Читання тексту

Словникова робота

Абордаж – старовинний спосіб морського бою – зближення з ворожим кораблем і зчеплення з ним для рукопашного бою.

Шайтан – у мусульманській міфології – злий дух; чорт.

Баласт – додатковий вантаж для надання судну потрібної стійкості.

Перископ – оптичний прилад, що використовується для спостереження з підводного човна, укриття.

Текст для читання: «Козацький флот»

«Поява на морі козацьких човнів наводила на Константинополь більший жах, ніж поява чуми в Мореї», – писав французькому королеві Людовіку XIII його посол у Константинополі.

Козаки були вмілими воїнами не тільки на суші, а й на морі. Їхні славнозвісні чайки не боялися ні бурі, ні оснащених важкими гарматами турецьких галер, до яких вони сміливо підходили впритул і брали на абордаж. Слово «чайка» походить від тюркських «чаїк-каїк», що значить човен, дубок. Вони були, як правило, понад 12 метрів завдовжки й 3-5 – завширшки. На кожну сідало кілька десятків невтомних веслярів, і, розсікаючи воду, чайка летіла мов на крилах.

У чайці вміщалося до шістдесяти осіб з усім військовим спорядженням, до якого входило навіть кілька легких гармат, що називалися фальконетами. При попутному вітрі на чайці напиналося вітрило.

Якщо козаки бачили в морі турецьку галеру, їхні чайки миттю шикувалися у формі півмісяця, щоб вона змогла втекти. Наближаючись до ворожого судна, запорожці вели невпинний прицільний вогонь із рушниць, змітаючи ним усе з палуби. Та потім із шаблями в руках видиралися на галеру, й починався рукопашний бій. Тут уже протистояти козакам не міг ніхто. З захопленого корабля забиралася вся здобич, його дно прорубувалося – і султанський флот ставав меншим ще на одну галеру.

Бували випадки, що козаки перевертали чайки догори дном і в такий спосіб наближались до ворога, який нічого не міг зрозуміти. Він навіть не підозрював, що це насуваються човни із запорожцями. Потім серед турків ходили легенди про шайтанів у шароварах, які з'являються із самісінького дня моря.

Збереглися свідчення очевидців про загадкове козацьке судно, яке було, мабуть, одним із перших варіантів підводного човна. Воно мало два днища, між якими клався баласт для занурення у воду. А у висунуту над поверхнею моря трубу – прообраз майбутнього перископа – козаки вели спостереження, пильнували чи не з'явиться де турецька галера. Рухався човен за допомогою весел, умонтованих у його борти так уміло, що в нього не протікала вода. При наближенні до ворога баласт викидався, човен несподівано зринав на поверхню, і знову козаки з'являлися ніби з самісінького дна моря.

Запорозький флот інколи мав до сотні морських чайок і був грізною зброєю в боротьбі з ворогом. Майже кожен з відомих гетьманів приділяв велику увагу будівництву чайок. Перші згадки про морські походи запорожців припадають на часи Дмитра Вишневецького. Потім ці походи стали регулярними. Козаки нападали на турецькі і татарські міста, визволяли невільників, вели успішну

боротьбу із султанським флотом. Голосний відгомін про це дійшов до нас в народних думках, баладах і легендах.

Зберегла історія і таке послання козаків кримському ханові, де вони пишуть про один із своїх походів: «Потім року 1629 братія наші запорожці, з певним вождем своїм воюючи в човнах по Експонту, торкнулись мужньо і самих стін Константинопольських і ті довільно скуривши димом і мушкетами, прекрасному Султану й всім мешканцям Цареградським сотворили страх і стяжіння, й декотрі відлегли Константинопольські селища запаливши тож, щасливо, із многими добичами до коша свого повернулись ...» (За М. Слабошпицьким).

Тест для оцінювання читацьких вмій і навичок (за кожен правильну відповідь - 1 бал)

1. Більший жах, ніж поява чуми, на Константинополь наводила:
  - А) поява французького війська;
  - Б) поява запорозького війська на суходолі;
  - В) козацька розвідка;
  - Г) поява на морі козацьких човнів.
2. Слово «чайка» у перекладі означає:
  - А) підводне судно;
  - Б) човен;
  - В) птах;
  - Г) галера.
3. Козацькі чайки були завдовжки:
  - А) понад 12 метрів;
  - Б) понад 20 метрів;
  - В) понад 5 метрів;
  - Г) понад 2 метри.
4. Побачивши в морі турецьку галеру, козаки шикували чайки у формі півмісяця, щоб:
  - А) непомітно підійти до галери;
  - Б) не пустити галеру на свою територію;
  - В) галера не змогла втекти;
  - Г) вести прицільний вогонь.

5. Щоб вороги не помітили наближення козацьких човнів, запорожці бувало:
- А) невпинно вели прицільний вогонь;
  - Б) перевертали чайки догори дном;
  - В) розташовували чайки у формі півмісяця;
  - Г) удавали з себе шайтанів у шароварах.
6. Загадкове козацьке судно з двома днищами було одним із перших варіантів:
- А) турецької галери;
  - Б) танкера;
  - В) підводного човна;
  - Г) швидкохідного човна.
7. Перші згадки про морські походи запорожців припадають на часи гетьмана:
- А) Дмитра Вишневецького;
  - Б) Богдана Хмельницького;
  - В) Кирила Розумовського;
  - Г) Петра Сагайдачного.
8. Голосний відгомін про успішну боротьбу козацького флоту з султанським дійшов до нас:
- А) у церковних книгах;
  - Б) у літописі «Повість минулих літ»;
  - В) у спогадах Дмитра Вишневецького;
  - Г) у народних думах, баладах, легендах.
9. У посланні козаків кримському ханові йдеться про:
- А) особливості будівництва чайок;
  - Б) один із степових походів запорожців;
  - В) один із морських походів запорожців;
  - Г) створення козацького флоту.
10. У прочитаному тексті йдеться про такі чесноти запорозьких козаків, як:
- А) чесність, порядність;
  - Б) витривалість, сила волі;
  - В) гостинність, благо чинність;
  - Г) мужність, винахідливість.
11. У тексті автор на конкретних прикладах доводить, що:

- А) морські походи для козаків були більш небезпечними, ніж степові;
- Б) козаки були вмілими воїнами не тільки на суші, а й на морі;
- В) великі бої запорожці ніколи не починали відразу;
- Г) українці шанують пам'ять про своїх славних предків.

12. Прочитаний текст належить до такого стилю мовлення:

- А) наукового;
- Б) художнього;
- В) розмовного;
- Г) офіційно-ділового.

III. Узагальнення вивченого на уроці. Оцінювання учнів відповідно до результатів засвоєння навчального матеріалу.

III. Домашнє завдання

Вправа 453

Урок образотворчого мистецтва

Тема: Декоративна композиція: організація елементів композиції (з орнаментів та візерунків природних, геометричних форм).

Писанка – вид народного мініатюрного живопису України.

Хід уроку

I. Організація уваги учнів, оголошення теми та мети уроку

II. Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя

Людина здавна наносила на шкаралупу яєць чарівні магічні слова, ще тоді, коли і писати не вміла, і були ті знаки малюнками – молитвами. Так створювалися писанки, адже «записані» були там і подяка, і прохання. Наші пращури вірили, що писанки приносять добро, щастя, достаток, здоров'я і захищають людину від усього злого.

Розпис писанок – найпоширеніший вид декоративно – прикладного мистецтва у деяких народів: українців, румун, поляків, чехів та ін. Збереження цього звичаю – свідоцтво безперервного розвитку народного мистецтва, його зв'язку з далекими минулим і сьогоденням.

Писанки – це своєрідний мініатюрний народний живопис України, наповнений ритуальним значенням: величання споконвічного закону весняного пробудження сонця і відродження природи. Якщо за часів язичництва писанки розписувались до свята весни, то за християнства – до Великодня – свята воскресіння Ісуса Христа.

На попередньому уроці учні отримали завдання: знайти матеріал про різні види орнаментованих яєць, обряди, пов'язані з написанням писанок. Кожен учень виступить з докладом на задану тему (з показом зразків писанок, відповідних плакатів), і впродовж уроку зробимо зразки писанок.

Підсумком уроку буде виставка «Писанки – вид народного мініатюрного живопису України».

III. Вивчення нового матеріалу

Повідомлення учнів

Перший учень. Крашанки – зварені круто курячі яйця, пофарбовані одноколірними рослинними барвниками.

Крашанки мають таке ж значення у великодніх святкуваннях, як і писанки. Розговлялись крашанками, які приносили в кошику з церкви і розрізали на стільки частин, скільки було членів родини, а дівчата на Великдень вмивалися водою, в яку покладена червона крашанка, щоб бути цілий рік рум'яними і здоровими.

За легендою, засновницею звичаю дарувати одне одному фарбовані яйця на Великдень була свята Марія Магдалина. Вона почала свою проповідь перед імператором Тиберієм словами: «Христос воскрес» і піднесла йому червоне яйце як символ відродження. Перші християни наслідували її приклад, даруючи один одному фарбовані яйця.

За давніми легендами весь світ виник з велетенського космічного яйця, яке плавало у морській безодні. За уявленням наших предків зі шкаралупи утворилось небо, з плівки – хмари, з білка – вода, а з жовтка – земля.

Ще на зорі життя людства яечко було емблемою Сонця – весни, і пізніше воно було амулетом, за допомогою якого людина заворожувала собі, привертала до себе добрі сили, а злі – відвертала. Але щоб сильнішим було те яйце, поверхню шкаралупи фарбували в який-небудь колір – червоний, жовтий, зелений. Такі яечка називались крашанками.

Кожний колір має своє символічне значення. Червоний колір з часом став означати вогонь – не підземний, а небесний (сонце, блискавка), символізувати силу, чоловічу стать, здоров'я, любов, владу. На свято Великодня найбільше готували червоних крашанок.

Жовтий колір означав достигле зерно, достаток, урожай, а також місяць і зорі; блакитний – небо, повітря, воду, здоров'я; зелений – воскресіння природи, багатство рослинного та тваринного світу; коричневий – землю – матір.

За традицією крашанки готують у Велику суботу, і вони зберігаються впродовж усіх свят. Фарбувати потрібно 13 яєць, що символізує 12 апостолів і Спасителя.

Другий учень. Дряпанки – це крашанки, по яких гострим предметом (цвяхом, шилом, ножем, товстою голкою та ін.) видряпується малюнок.

Для дряпанки вибираємо яйце коричневого відтінку, тому що воно має міцну шкаралупу. Занурюємо його у коричневу фарбу, обсушуємо. Олівцем наводимо розподіл і малюнок. Видряпуємо малюнок гострим предметом, тримаючи його у правій руці, а яйце у лівій.

Орнамент на крашанках буває здебільшого рослинним і геометричним, але трапляються й зображення тварин – коників, птахів.

Третій учень. Крапанки – один із видів орнаментованих великодніх яєць. Малюнок на їх поверхні утворений крапками різного (чи одного кольору). Їх ще називають капанками – від слова «капати». Крапки можна наносити без спеціальних інструментів, «капаючи» запаленою свічкою. Для нанесення крапок різної форми, що розміщені в певному порядку, користуються «мачками» - квачиками різної форми, виготовленими з лляної ганчірочки, закріпленої на паличці. «Мачку» вмочують у розігрітий віск і наносять крапку на шкаралупу. Малювати крапки можна і спеціальним інструментом для писанок – писачком.

Крапки на яйцях означають зерно, що має прорости. В цьому символі закладена ідея плодючості рослин, людей. Під час розкопок поселень трипільської археологічної культури знайдені фігурки богині плодючості Рожа ниці. У складі глини, з якої ліпилась фігурка, було зерно або борошно. На животі жіночої фігурки малювався ромб (символ поля), в нього «втискувались» чотири зернинки.

Розглянемо крапанку, на якій жовті крапки розкидані по синьому полю і символічно показують зв'язок двох першооснов світу – синього моря (води) та золотого піску (сонячного світла). «Золотий пісочок» - це також і зорі на

небі. За іншими легендами, крапки на писанках – то яйця зозулі. Зозуля – передвісниця весни, віщунка долі, символ кохання, багатства. В образі зозулі втілена Велика Богиня – Мати. За давнім повір`ям, зозуля першою відмикає і замикає золотими ключами Вирій.

За християнськими легендами, крапки на писанках – це сльози Божої Матері, що заплакала, почувши звістку про розп`ятого Ісуса Христа.

Як написати писанку – крапанку, на якій білі, жовті та зелені крапки на червоному тлі (демонструється крапанка з Київщини):

- сире, вимите у теплій воді яйце витираємо сухою чистою ганчіркою;
- беремо в ліву руку яйце, а в праву – писачок;
- нагріваємо писачок та набираємо віск;
- писачком малюємо на шкаралупі крапки або кружечки, які мають бути білого кольору;
- потім яйце кладемо на ложку та обережно опускаємо в баночку з оцтом на 3 – 4 секунди;
- ложкою виймаємо яйце і кладемо його до жовтої фарби;
- після фарбування виймаємо яйце ложкою й обережно витираємо ганчіркою, промакуючи поверхню;
- після висихання наносимо крапки по жовтій поверхні – ці крапки залишаються жовтими;
- далі занурюємо яйце в зелену фарбу (в оцет опускати вже не потрібно);
- по зеленому кольору малюємо воском крапки й опускаємо в червону фарбу.
- знімаємо віск з поверхні, поступово нагріваючи ділянки яйця в полум`ї свічки і витираємо розігрітий віск ганчіркою.

Підносити писанку до полум`я слід збоку, щоб вона не вкрилася кіптявою. Зручніше це робити над обігрівачем.

Четвертий учень. Непростим був обряд написання писанок. Найбільше їх писали під час Великоднього посту.

Написану писанку відкладали аж до Чистого четверга. У Чистий четвер писанки клали у мисці до печі, після випікання хліба і пасок, потанувший віск обтирали чистенькою ганчіркою. Готували писанки і до інших свят, починаючи з 14 лютого і до Трійці.

Види орнаментів на писанках:

- на Стрітєння – 14 лютого – три штуки з хрестами;
- до Масляної – рожі, зірки (вісім кінців);
- на Сорок Святих – 22 березня – 40 клинців;
- на Благовіщення – 7 квітня – рослинні візерунки;
- на свято Вербної неділі – гілки верби, усі візерунки;
- на Провідну неділю – темні кольори;
- на Вознесіння зірки, сонце, дерева.

За давньою традицією писанки мають бути написані на повному (цілому) свіжому яйці, яке не можна варити та розбивати. Необхідно взяти домашнє запліднене яйце, бо воно може зберігатися тривалий час, поступово висихаючи. Якщо беремо яйце з птахофабрики, то після нанесення малюнка і перед зніманням воску необхідно зробити в двох протилежних кінцях яйця отвори за допомогою гострого надфіля та видути вміст яйця. Якщо цього не зробити, то писанка швидко зіпсується і лопне.

Для фарбування писанок готуємо набір розчинених анілінових барвників, що призначені для фарбування вовни. Для більш якісного фарбування готуємо 9 % - й розчин оцтової кислоти, а для «відбілювання» писанок – розчин відбілювача для білизни (3 – 4 столові ложки «білизни» на 300 г води). Потрібні ганчірки, які добре вбирають вологу, ложки для кожної фарби та писачок.

Малюнок на писанку наносимо олівцем. (Неправильні лінії не витирати гумкою, бо фарба не ляже, а поруч провести потрібну лінію.)

Коли малюнок нанесений, наводимо писачком по олівцю лінії, що мають бути на писанці білими.

Далі писанку опускаємо в оцет та в потрібну фарбу. Після висушування з пофарбованої писанки знімаємо віск.

Якщо писанка багатокольорова, то фарбують спочатку жовту, зелену, червону, а остання – чорна фарба.

Дуже привабливими є писанки з білим тлом, що виконуються методом «відбілювання». Спочатку олівцем наносимо малюнок, а потім писачком – контури окремих елементів. Почергово фарбуємо у потрібні кольори всі елементи малюнка. Останнім кольором буде червоний, яким зафарбовуємо і тло писанки. Для того, щоб тло писанки знову стало білим, воском закриваємо червоні ділянки, а потім опускаємо писанку в розчин з підбілювачем. За кілька секунд тло писанки знову стане білим. Після відбілювання писанку потрібно промити у холодній воді й витерти ганчіркою.

Привертають увагу писанки з блакитним, синім або фіолетовим тлом.

П'ятий учень. Мальованками називають яйця, розмальовані фарбою і пензликом. На мальованках малюють квіти, людські постаті, відображують свята та інші події. Мальованки часто зустрічаються на ярмарках як сувеніри.

IV. Практична діяльність учнів

Проведення інструктажу з техніки безпеки.

Виконання зразків орнаменталії яєць потрібного виду.

Під час самостійної роботи звучать українські великодні пісні.

V. Закріплення нових знань і вмінь.

Запитання до учнів:

1. Як називається яйце, прикрашене точками?
(Крапанка)
2. Із страстями кого в християнській релігії пов'язані традиції орнаменталії яєць?
(Христа)

3. Символом чого в язичницьких культурах було яйце? (Сонця).
4. Як називається гладко фарбоване в один колір яйце? (Крашанка)
5. Як називається яйце, оздоблене видряпанним гострим предметом малюнком? (Дряпанка)
6. Малюнок, виконаний фарбами і пензлем, що це? (Мальованка)
7. Як називається інструмент для виготовлення писанок? (Писачок)
8. Відгадайте загадку:

Що за дивні яєчка наша курочка знесла!
Намальовано гніздечко, ще й пташиночка мала.
Навкруги барвисті квіти, жовті, сині, гілочки.
Чи здогадуєтесь, діти, що це? Певно... (писанка)

VI. Завершення уроку

Організація виставки учнівських робіт «Писанка – вид народного мініатюрного живопису України» і підведення підсумків: аналіз і оцінка робіт.

Домашнє завдання

Принести: писанки, нитки, свічки, дротики, соломку, велику голку, надфіль, кольоровий папір, ножиці.

Урок української мови у 3 класі

(вчитель Грабовська Н. І.)

Тема: Урок-гра « Як козаки грали у «Що? Де? Коли?»
(Підсумковий урок по темі «Слово. Значення слова.»)

Мета: закріпити вміння спостерігати за роллю слів-синонімів, слів-антонімів та багатозначних слів; знання про пряме і переносне значення слів; вчити вводити словосполучення в речення, фразеологізми в мовлення дітей; розвивати мовне чуття, інтерес до слова і мови, увагу до лексичних значень слів, уміння користуватись ними; збагачувати словниковий запас; прищеплювати любов до багатозначності і співучості української мови; почуття гордості називатись українцями, любов до рідного краю, його краси; збагачувати знання про гетьманів України, їх діяльність і внесок у становлення української державності.

Обладнання: конверти із завданнями, чорний ящик, яблука із завданнями, скрипічний ключ, дзига, малюнки до загадок, картки зі словами, оцінки у вигляді сов, вишиті рушники, портрети гетьманів.

Хід уроку:

I Організація класу:

Козаки – хоробрі люди.

Про це знаємо ми всі.

Але й розум потрібен всюди:

Вдома, у роботі й на війні.

II Завдання уроку-гри «Що? Де? Коли?»:

1.Оголошення теми, мети:

- Сьогодні ми зібралися за цим круглим столом – ми козачата – майбутні козаки. На цьому уроці будемо змагатись з нашими наставниками, предками, славними козаками як одна команда козачат-знавців з теми «Слово. Значення слова.» Цим самим ми перевіримо вас чи зможете ви вирушити у похід як справжні козаки, адже там треба буде показати не лише силу і сміливість, а й розум і кмітливість.

2.Слово вчителя. Пояснення умов гри:

- правила гри;
- завдання в конвертах;
- чорний ящик;
- музична пауза.

III Гра «Що? Де? Коли?»:

Лист 1

(від Дмитра Вишневецького – гетьмана, який спорудив на острові Хортиця великий замок, що став першою козацькою фортецею.)

Лінгвістична естафета.

Прочитати слова і назвати антоніми:

радість	голосно
чисто	важкий
мороз	високий
сміється	верхній
цікаво	білий
наздогнати	босий
весело	свіжий

Лист 2

(від Богдана Хмельницького – видатного державного діяча та полководця, основним здобутком якого стало відродження Української держави.)

Самостійна робота.

Замінити вираз одним словом:

- набрати в рот води
- побити горшки
- байдики бити
- брати ноги на плечі
- сильний дощ
- дощ з блискавкою

Лист 3

(від Дмитра Сагайдака – діючого гетьмана Міжнародної Громадської організації «Козацтво Запорізьке»)

Кросворд.

До слова «смілий» доберіть прикметники-синоніми:

В	І	Д	В	А	Ж	Н	И	Й			
Х	О	Р	О	Б	Р	И	Й				
С	М	І	Л	И	В	И	Й				
Б	Е	З	С	Т	Р	А	Ш	Н	И	Й	
В	І	Д	Ч	А	Й	Д	У	Ш	Н	И	Й

Лист 4

(від Івана Виговського – гетьмана України, оборонця прав України, чоловіка великого розуму та Європейської просвіти)

Гра «Третій зайвий»

Знайдіть «зайве» словосполучення. Доведіть свою думку.

Золота ложка	Сумує ліс
Золота людина	Сумує мати
Золоті руки	Сумує небо

Схлипує дитина	Срібний голос
Схлипує джерельце	Срібний ніж
Схлипує вітер	Срібне волосся

Весела дівчинка

Веселе літо

Веселі сніжинки

Лист 5

(від Івана Сірка – справжнього козацького отамана із Запоріжжя, ім'я якого фольклорні традиції пов'язують з написанням легендарного листа турецькому султану)

Каліграфічна хвилинка

Уу Уу ук ра ін ць Україна

Я – маленький українець.

- 1) вимовити звуки у слові *Україна*;
- 2) поділити на склади для переносу слово *український*;
- 3) підібрати антонім до слова *маленький*.

Лист 6

(від Павла Полуботка – чернігівського полковника, в подальшому гетьмана України, відомого тим, що сховав гетьманські скарби в одному з лондонських банків і заповідав повернути їх Україні, коли вона стане незалежною державою)

Лінгвістичні загадки

Відгадати загадки і пояснити відгадки (малюнки на дошці)

1. Я на дереві гойдаюсь.
Я в конверті відправляюсь.
2. Я воду закриваю.
Я вантажі піднімаю.
3. Я в небі весело сяю.
Я тлю всю поїдаю.
4. Це слово три значення має:
То двері воно зачиняє;
То тягнеться ніжно до мами;
То букви випикує вправно.

Лист 7

(від Петра Дорошенка – гетьмана Правобережної України, який вів вперту боротьбу за возз'єднання Правобережної та Лівобережної України)

Гра «Хитре слово»

Скласти речення зі словами, записаними на дошці (усно):

на березі	дорога	гори
на березі	дорога	гори

Лист 8

(від Івана Гаврилюка – кошового отамана
Великородогащанського Січового Товариства)

Поетична хвилинка

Знайти слова, що звучать і пишуться однаково, але мають різне значення:

І сказала гордо мати:
- Добре таку доньку мати:
і піде зі мною в поле,
а грядочку сама поле,
вміє і пісні співати,

пісні млинці випікати;
дуже любить, як я шию,
обніме мене за шию,
просить на хвилиночку
дати голку їй і ниточку.

- Я, мамочко, добре шию,
я й сама усе зашию.

- Коли візьмеш голку в руки,
ти пальчики не коли.

Чорний ящик

Творча робота

Розвиток зв'язного мовлення (фрукти з опорними
словами). Скласти твір-мініатюру:

- багата щедра осінь;
- рясні холодні роси;
- останні квіти;
- жовте листя;
- зажурені берези;
- осінні заморозки.

(Зразок: Наступила багата щедра осінь. На трави лягли
рясні холодні роси. Зацвіли останні квіти. Стоять зажурені
берези. Жовте листя облітає з їх гілок. Чути перші осінні
заморозки в повітрі.)

Музична пауза

Пісня «Рідний край»(учні 4 класу)

IV. Підсумок уроку.

1. Висновок. Ви добре виконали всі завдання. Дружба
та знання допомогли перемогти. Предки можуть
гордитись такими нащадками.
2. Оцінки у вигляді золотих сов.

4 клас
Додатки для проведення уроків
української мови

Додаток №1

Козаки кожного куреня за загальним сигналом вставали до сходу сонця та йшли на річку купатися, незважаючи на пори року. Після цього козаки сідали за стіл у курені, щоб поснідати. Після сніданку козаки йшли на заутренню молитву до січової церкви.

Додаток № 2

Надвечір дзвонили дзвони січової церкви. Вони скликали козаків на молитву. У церкви всіх зачаровував хор січової церкви.

Додаток №3

Після обіду козаки співали пісні та думи, слухали розповіді та гру кобзарів. Козаки також покращували майстерність їзди верхи, змагалися у стрільбі, фехтуванні, доланні перешкод, билися на шаблях до першої крові.

Додаток №4

Забачивши десь ворога, вартові швидко запалювали в котлі смолу, і стовп чорного диму здіймався в небо.

Додаток №5

Запорозькі козаки мали за столицю Січ. Це було розчищене серед лісу або укріплене частоколом місце. На ньому козаки зводили селище. Січ була резиденцією всіх головних старшин козацтва.

В Січі жодного значення не мали ні знатність роду, ні перевага віку. Цінувалися серед товариства передусім розум, кмітливість, досвід та сміливість.

Резиденція – місце перебування уряду, керівників держави, високопоставлених осіб.

Додаток №6

Усе своє життя козаки присвячували боротьбі із загарбниками: турками, татарами, польською шляхтою, російським царизмом. У жорстокій боротьбі з ворогами запорожці вмирили як лицарі. Зустріти смерть у бою вони вважали для себе за честь.

***Теми індивідуальних проектів під час вивчення
повісті Миколи Гоголя “Тарас Бульба”
на уроках зарубіжної літератури у 7 класі***

1. Микола Гоголь та Україна (інформаційний проект).
2. Історія Запорізької Січі у повісті «Тарас Бульба» (порівняння історичних джерел та твору Гоголя).
3. Побут та звичаї українського козацтва (порівняння історичних джерел та повісті «Тарас Бульба» Миколи Гоголя).
4. Кодекс честі козака-українця (порівняння історичних джерел та повісті «Тарас Бульба» Миколи Гоголя).
5. Політичний устрій Січі (порівняння історичних джерел та повісті «Тарас Бульба» Миколи Гоголя).
6. Суворі закони Січі (порівняння історичних джерел та повісті «Тарас Бульба» Миколи Гоголя).
7. Козацьке товариство в житті козака-українця (порівняння історичних джерел та повісті «Тарас Бульба» Миколи Гоголя).
8. Військова доблесть козаків (порівняння історичних джерел та повісті «Тарас Бульба» Миколи Гоголя).

Зразки творчих завдань на козацьку тематику під час проведення уроків російської мови

**Тексты для перевода с украинского языка на русский
(7-8 кл.)**

1. Іноземні автори часто називали Україну землею козаків. Не виняток серед них і Боплан. Зрештою, його й самого найбільше цікавило саме козацтво, що зажило в Європі слави доблесного лицарства, і французький автор багато уваги в «Описі України» відводить саме йому. Він підкреслює таку характерну подробицю: «Мало хто з козаків умирає від недуги, хіба що у глибокій старості, бо більшість з них гине на полі слави».

2. Оповівши про доблесть козаків, доречно буде сказати про їхні звичаї та заняття. Майте на увазі, що серед цих козаків взагалі трапляються знавці усіх ремесел, необхідних людині. Слід визнати, що всі вони розуміються на багатьох ремеслах, хоч одні вправніші в якомусь фаху, ніж інші; трапляються й такі, що мають більш обширні знання, ніж інші. Одне слово, вони досить кмітливі, але саме в тих справах, які вважають для себе корисними й необхідними.

(Гійом де Боплан. З книги «Опис України»)

Тексты для творческого перевода по образцу

«Знаете ли вы, что...» (8-9 кл.)

Якого гетьмана називали наказним?

Посада гетьмана на Січі була виборною. Вибори гетьманів проходили щорічно 1 січня. У разі раптової смерті або тривалої відсутності гетьмана, обирався наказний гетьман, що виконував його функції до наступних виборів. Для того, щоб очолити військовий похід, на цю посаду й сам гетьман міг призначити когось із полковників.

Чи існувала на Січі злочинність?

Злочини на Січі траплялися рідко, тому що, по-перше, запорожці були рівні і відчували до всіх довіру, а по-друге, кара за більшість злочинів призначалася найсуворіша – смерть. До найтяжчих злочинів відносились: насильство, зухвалість до начальства, пияцтво в поході та спроби

провести на Січ жінку. Жодне виправдання не допомогало запорожцю уникнути кари.

Які умови необхідно було виконати, щоб стати козаком?

Щоб чоловіка прийняли на Січ козаком, він мав відповідати таким вимогам: бути вільним, нежонатим, православним, знати українську мову, пройти випробувальний термін джурою (зброєносцем), а потім скласти низку іспитів, наприклад, перепливти Дніпро в листопаді!

Кого вважають найзнаменитішим запорожцем серед мешканців Слобідської України?

Іван Сірко вважається найвидатнішим запорожцем Слобідської України. Сірко прославився величезною кількістю успішних походів на кримське ханство та турецькі міста, а також тим, що звільнив з полону тисячі українських бранців.

У народі його вважали козацьким чаклуном, якого не бере ні ворожа куля, ні шабля.

Якою була доля останнього кошового отамана?

Після ліквідації Катериною II Запорозької Січі останнього кошового отамана Петра Калнишевського було відправлено у заслання в Соловецький монастир на Білому морі.

Там його замурували в башту, де він просидів у суцільній темряві, не бачачи жодного обличчя та не чуючи голосу, аж 25 років!

Помер Петро Калнишевський у 1803 р. на 112 році життя.

Тексты для чтения

с последующим выполнением творческого задания (8 кл.)

(приглашение на экскурсию)

Хортица – самый большой остров на Днепре и в Европе. Здесь в естественных условиях встречаются кабаны, европейские олени и другие животные, занесенные в Красную книгу. Многие годы остров был столицей казацких земель, сердцем низового рыцарства и центром казацкой вольницы. С 1993 года остров Хортица стала национальным заповедником.

Не только историческое значение острова делает его привлекательным для посещения. Удивительно богата и разнообразна природа Хортицы: на ее территории расположены целинные леса, много редчайших и исчезающих видов растений и животных.

Хортица издавна привлекала внимание многих известных личностей. Один из знаменитых гостей Хортицы – великий Кобзарь, который побывал на Хортице в 1843 году во время путешествия по Украине. В 2005 году краеведы определили маршрут, которым ходил по Хортице поэт. Таким образом возник мемориально-туристический маршрут «Тарасова тропа». В разные годы подзаряжаться энергетикой острова приезжали композитор Николай Лысенко, художник Илья Репин, писатели Максим Горький, Иван Бунин и другие.

Хортица – одно из семи чудес Украины

Общенациональный проект «Семь чудес Украины» продемонстрировал украинцам и миру исторически значимое, туристически привлекательное, одним словом, красивое и уникальное лицо государства, в котором мы с вами живем. В результате всенародного голосования остров Хортица стал одним из семи чудес Украины.

Фрагмент уроку правознавства у 9 класі

Історична довідка до міні-диспуту

«Покарання на Січі: за і проти»

Покарання злочинців на Запоріжжі мало на меті відплату за скоєний злочин, відшкодування збитків потерпілому або товариству, пересторогу іншим козакам утримуватися від злочинних вчинків. На Запоріжжі не застосовувалося тривале ув'язнення, злочинців тримали у в'язниці тимчасово – до завершення слідства, суду або ж виконання вироку. Покарання мали публічний характер. Вироки виносилися прилюдно і виконувалися так само на січовій площі.

Види покарань:

- смертна кара;
- болючі та калічницькі тілесні покарання;
- позбавлення волі, честі і прав;
- вигнання;
- покарання майнового характеру.

1. Смертна кара призначалась: за вбивство козака козаком і вбивство взагалі; за велику крадіжку та неодноразове її скоєння; блуд, мужолозтво і скотолозтво; грабунок, розбій і гайдамацтво незаконні вчинки і образу військовими старшинами козаків; крадіжку січового майна, пияцтво під час походу; боягузтво та програш старшиною битви. Страчували осіб, що не підкорялися рішенням більшості при вирішенні будь-яких питань на загальновійськовій раді, тих, хто відмовлявся від запропонованої їм посади кошового отамана. Стратою каралося приведення на Січ жінок, знімання з шибениці чи палі трупа страченого злочинця. Карали тих, хто вів переписку від імені Війська Запорізького без участі військового писаря.
2. Болючі та калічницькі тілесні покарання призначались за гайдамацтво, крадіжки, дезертирство, підкуп вартового і сприяння втечі в'язня, блуд, завдання побоїв тощо.
3. Позбавлення волі, честі і прав – за дрібні крадіжки, відбирання коня одним козаком у іншого,

- несправедливе ставлення до підлеглих, зловживання службовим становищем, за позашлюбний зв'язок.
4. Вигнання –відлучення від козацької громади на певний строк чи безстроково, без права надання вигнанцеві на території Запорозьких Вольностей притулку та захисту.
  5. Майнові покарання – накладання штрафу, відрахування від платні, конфіскація усього чи частини майна злочинця. Майнові покарання не набули широкого застосування, оскільки в основному власність була колективна. У січовиків, окрім власного спорядження, одягу, зброї, майна майже не було.

Порівняльна таблиця кримінальних покарань в сучасній Україні і на Січі

Сучасна Україна	Запорозька Січ
- довічне позбавлення волі	- смертна кара
- позбавлення волі на певний строк	- позбавлення волі (лише тимчасово)
- обмеження волі	- болючі та калічицькі
- виправні роботи	тілесні покарання
- позбавлення права обіймати певні посади, займатися певною діяльністю	- вигнання
- штраф, конфіскація майна	- позбавлення честі і прав
- громадські роботи	- майнові покарання
- позбавлення військового або спеціального звання, кваліфікації, чину чи рангу	

Урок етики в 6 класі **(вчитель Гаврилюк Н.В.)**

Урок-гра «Я люблю Україну»

Тема уроку. Як громадяни повинні ставитись до своєї держави. Що означає бути громадянином та патріотом України сьогодні.

Мета уроку: підвести підсумки вивчення предмету «Етика» у 6 класі; вчити швидко знаходити відповідь на поставлені запитання, висловлювати власне судження про те, яким уявляє кожен своє місце у розвитку країни, пояснювати свою позицію; розвивати усне мовлення учнів, творчу уяву; сприяти вихованню справжніх патріотів України.

Обладнання: запитання вікторини, фонограми із записами козацьких пісень, карта України, портрети козацьких гетьманів, проект «Хто ми є, яких батьків ми діти?», оформлення класу у вигляді жовтого та синього секторів, жетони у вигляді булави за кожную правильну відповідь.

Тип уроку: урок узагальнення у вигляді гри

Очікувані результати:

Учні:

- наводять приклади служіння Україні;
- висловлюють свої судження про те, яким уявляють своє місце в розвитку країни, пояснюють свою позицію;
- наводять приклади, використовуючи вивчений матеріал.

Зміст уроку

I. Мотивація навчальної діяльності.

Слово вчителя.

Різні в світі є країни,
Різні народи є на світі,
Різні гори й полонини,
Різні трави, різні квіти.
Та у нас у всіх одна країна
Найрідніша нам усім –
То прекрасна Україна,
Нашого народу дім.

Усі ми громадяни України, тому що формально належимо до громади, народу, який живе в Україні. Але це поняття містить також моральний та ціннісний зміст. Справжній громадянин любить свою країну, вона для нього – Батьківщина. І такий громадянин – уже не просто громадянин, він – патріот. А чи вважає кожен із вас себе патріотом України?

(Відповіді учнів, в яких вони пояснюють, що означає любити Україну)

II. Активізація класу

Учні діляться на дві команди, які представлятимуть жовтий та синій сектори (курені), вибирають собі курінного отамана, дають козацьке прізвисько кожному гравцеві.

III. Узагальнюючо-підсумкова гра «Я люблю Україну!»

Умови гри: кожен кіш має можливість дати відповідь на запитання, виконати запропоноване завдання, отримавши при цьому 1 бал; у перервах між завданнями звучатимуть мелодії козацьких пісень, команда, яка першою вгадає мелодію, теж отримує 1 бал.

Завдання 1 (колективна відповідь)

Кожен кіш на грі має свій сектор – жовтий чи синій. Поясніть символіку цих кольорів на Державному прапорі України.

Завдання 2 (індивідуальні відповіді)

Народна мудрість

Кожному гравцеві пропонується російське прислів'я, до якого потрібно підібрати український аналог

Завдання 3

Відомі особистості в історії України.

Курінний отаман отримує список з іменами відомих козаків, письменників, що цікавились темою козацтва, літературних героїв. Натяками він повинен дати зрозуміти, про кого йде мова. Час на відповідь – 2 хвилини.

Дмитро Вишневецький

Богдан Хмельницький

Пилип Орлик

Іван Підкова

Павло Полуботок

Іван Сірко

Іван Мазепа

Петро Сагайдачний

Іван Франко

Тарас Шевченко

Леся Українка

Ліна Костенко

Завдання 4

Вірю – не вірю.

Кожен гравець повинен підтвердити чи заперечити твердження.

1. Всі символи та атрибути козацького війська на Січі називалися клейнодами (так)
2. Козацький погріб, у якому зберігалися коштовності, гроші та харчі у козаків називався скарбницею (так)
3. Останнім гетьманом України був П. Скоропадський (так)
4. Французький кардинал Ришильє взяв до себе на службу загін козаків під командуванням Б. Хмельницького. (так)
5. Запорізька Січ мала чітко виписаний звід законів (ні)
6. На Запоріжжі для покарання злочинців застосовувалося тривале (до 30-и років) ув'язнення (ні)
7. Автор першої Конституції України Пилип Орлик (так)
8. За легендою, знаменитий лист козаків турецькому султану підписав кошовий Іван Сірко (так)

Завдання 5

Фотозавдання командам: впізнати козацьких гетьманів за портретами

Завдання 6

Вгадай число. (яка з команд дасть найбільш точну відповідь на питання)

1. Число козацьких куренів не змінювалось майже 200 років на Запорізькій Січі. Назвіть це число. **(38)**
2. Скільки тисяч козаків було у загоні Б. Хмельницького, що пішов на службу до кардинала Ришельє? **(2,5)**
3. Якого року Д. Вишневецький заснував Запорозьку Січ? **(1550)**
4. Якого року за наказом імператриці Катерини було зруйновано Запорозьку Січ **(1775)**

5. Перші відомості про синьо-жовтий прапор датуються ... роком, коли відбулася Грюнвальдська битва ополченців з німецькими лицарями. Тоді на блакитному тлі прапора був зображений жовтий лев, що спирається на жовту скелю. **(1410)**

Завдання 7

Промов слово. Кожен курінь має правильно сказати написання слова (кожен учасник називає одну букву)

Лозоплетіння   Різдвяний

Завдання 8

Загадай слово. Кожен курінь підбирає слово, даючи йому два невірних тлумачення, а одне – вірне. Суперники мають назвати вірне тлумачення.

Завдання 9

Географічне.

Завдання 10

Знайти названий предмет. Учасникам пропонується кілька предметів, серед яких потрібно знайти названий.

1.   Стрічка, намисто, хустка.

Ці прикраси найчастіше дарували українським дівчатам та молодичкам. Яку з цих прикрас могли носити тільки дівчата?

2.   Лікарські рослини: звіробій, чистотіл, череда.

Яку з цих рослин у народі називають «дідові воші»?

Підведення підсумків гри

Похвальне слово козакові (курінний каже узагальнююче слово про кожного гравця, починаючи словами: «Цей козак дійсно любить Україну, бо...»)

Кожен курінь рахує кількість отриманих булав. Визначається переможець.

Звучить заключна пісня

Урок англійської мови у 5 класі (вчитель Вільбовець Н.О.)

Тема: «Україна»

Мета: формувати навички інформаційного читання та усного мовлення; ознайомити з новою лексикою та активізувати її вживання в усному мовленні; сприяти розвитку мовленнєвої компетенції та їх зацікавленість у вивченні теми, логічного та творчого мислення, самостійного мислення уваги; викликати пізнавальний інтерес до вивчення англійської мови, культуру спілкування, увагу, виховувати любов до своєї Батьківщини, почуття патріотизму.

(Фрагмент уроку)

1. Work in 2 groups.

Group 1. Read the text A.

Group 2. Read the text B.

Ask each other questions to find out the missing information.

Text A

I like to travel very much...(1. When ?) I went to the Zaporizhya and Dnipropetrovsk. Many years ago Ukrainian people there fought for their... (2. What...for?) There are a lot of places of interest there. We visited the island of... (3. What?) which was the center of Zaporizhyan Sich. Cossacks brave and devoted people lived there. They were... (4. Who?) who had left their masters and became independent soldiers. Cossack gathered and lived on the uninhabited land in the southern Ukrainian steppes.

In 1557 the Cossack built... (5. What?). It was made of cut blocks of wood. The territory was rounded by a fence which helped Cossacks to hide from enemies' attacks. Inside the territory...(6. What?) were built for Cossacks to live in.

(7. Who?) didn't live in Sich. They lived not far away in the village. So Cossacks lived in a strict military brotherhood. By the way, the Zaporizhyan Sich was not an ordinary military fortress which many countries of the world had. It was a special form of military organization. Cossacks had their own

government and leaders, they didn't pay taxes. They protected their land against enemies.

Cossacks fought not only on land. On their small boats, they went down the Dnipro river to the Black Sea to fight...(8. Whom?). It was very hard when there was a storm on the sea. But a man became a Cossack only after a sea fight. Soon their bravery and military skill were known all over the world.

I know some names of Cossack heroes: Bogdan Khmelnytskyi, Ivan Sirko, Petro Sahaidachny. In Dnipropetrovsk region we visited...

(9. What?). This village is famous for the grave of the leader of Zaporizhyan Cossacks Ivan Sirko.

Text B

Where did you go last summer?

I like to travel very much. Last summer I went to...(1. Where?). Many years ago Ukrainian people there a lot of places of interest. We visited the island of Khortysya which was the center of...(2. What?). Cossacks < brave and devoted people < lived there. They were former peasants who had left their masters and became independent soldiers. Cossacks gathered and lived on the uninhabited land in the southern Ukrainian steppes.

...(3. When?) the Cossacks built fortress – the Zaporizhian Sich. It was made of cut blocks of wood. The territory was rounded by a fence, which helped Cossacks to hide from enemies' attacks. Inside the territory special houses were built for Cossacks to live.

Cossacks fought not only on land. On their small boats they went ..(7. Where?) to fight Turks. It was very hard when there was a storm on the sea. But a man became a Cossack...(8. When?). Soon their bravery and military skill were known all over the world. Many European rulers often hired Ukrainian Cossacks...(9. Why?).

I know some names of Cossack heroes: Bogdan Khmelnytskyi, Ivan Sirko, Petro Sahaidachny.

2. Name as many facts about Cossacks as you can.

Фрагмент уроку математики у 5 класі (вчитель Бондарук О.О)

Тема: Ділення

Мета: ввести поняття арифметичної операції ділення, як оберненої до множення; ознайомити з властивостями ділення; використовуючи роботу в малих групах (парах) викликати пізнавальний інтерес учнів до вивчення математики; виховувати повагу та любов до своєї Батьківщини.

Обладнання: таблиця з відповідями, картки із завданнями

Фрагмент уроку:

Слово вчителя: Ви знаєте, що нашими предками були козаки, сильні і відважні. А чи знаєте, які чесноти мали козаки? Про чесноти козаків ви дізнаєтесь коли розв'яжете поданні вам приклади. Тобто ми з вами зараз пограємо в гру, яка називається «Склади слово». Відповіді з кожного прикладу відповідає буква, яку ви можете знайти в таблиці, коли будуть розв'язані всі приклади з отриманих букв ви зможете скласти слово, яке буде означати одну з чеснот козака.

Клас поділяється на групи по два учні

В	220
Д	38
Е	89
И	56
І	216
К	52
Л	315
М	211
Н	505
О	46
П	43
Р	309
С	246
Т	240
Я	108

Б	204
---	-----

Картка №1

Завдання:

1. $1548 : 36 = 43$ (п)
2. $2668 : 58 = 46$ (о)
3. $5562 : 18 = 309$ (р)
4. $3672 : 34 = 108$ (я)
5. $2812 : 74 = 38$ (д)
6. $6565 : 13 = 505$ (н)
7. $15552 : 72 = 216$ (і)
8. $16728 : 68 = 246$ (с)
9. $16320 : 48 = 240$ (т)
10. $9384 : 46 = 204$ (ь)

Картка №2

Завдання:

1. $1248 : 24 = 52$ (к)
2. $4642 : 22 = 211$ (м)
3. $15552 : 72 = 216$ (і)
4. $16320 : 48 = 240$ (т)
5. $3780 : 12 = 315$ (л)
6. $2520 : 45 = 45$ (и)
7. $12320 : 56 = 220$ (в)
8. $17280 : 80 = 216$ (і)
9. $16728 : 68 = 246$ (с)
10. $9600 : 40 = 240$ (т)
11. $9384 : 46 = 204$ (ь)

Картка №3

Завдання:

1. $2812 : 74 = 38$ (д)
2. $2668 : 58 = 46$ (о)
3. $9600 : 40 = 240$ (т)
4. $7743 : 87 = 89$ (е)
5. $1548 : 36 = 43$ (п)
6. $6565 : 13 = 505$ (н)
7. $15552 : 72 = 216$ (і)
8. $16728 : 68 = 246$ (с)

9. $16320 : 48 = 240$ (т)

10. $9384 : 46 = 204$ (ь)

Картка №4

Завдання:

1. $4642 : 22 = 211$ (м)

2. $2520 : 45 = 56$ (и)

3. $3780 : 12 = 315$ (л)

4. $2668 : 58 = 46$ (о)

5. $16728 : 68 = 246$ (с)

6. $77483 : 87 = 89$ (е)

7. $5562 : 18 = 309$ (р)

8. $2812 : 74 = 38$ (д)

9. $3672 : 34 = 108$ (я)

Урок фізики у 9 класі

Тема: Внесок українських вчених у розвиток космонавтики.
Екологічні аспекти розвитку космонавтики.

Мета: навчальна: ознайомити учнів з життям і діяльністю українських вчених, їх основними ідеями щодо використання ракет в освоєнні космосу; показати екологічні аспекти астронавтики й використання штучних супутників Землі для розв'язання природоохоронних потреб;

виховна: виховувати в учнів почуття патріотизму, гордості за зроблений українськими вченими внесок в освоєнні космосу; забезпечувати знання про екологічні умови життя; формувати вміння захищати природу від руйнування; сприяти розвитку впевненості у можливості оптимізації взаємовідносин між природою і суспільством.

Обладнання: таблиці, портрети, реферати, дидактичний матеріал, плакати, числа.

Фрагмент уроку.

Слова вчителя: Сьогодні ми познайомимось з роботами наших вітчизняних учених, які зробили величезний внесок у розвиток авіації й космонавтики. З давніх-давен людина мріяла про зорі, про політ до інших планет, складала легенди про килими-літаки і т. д.

Наш співвітчизник К. Е. Ціолковський в одній зі своїх праць писав: «Ми народженні, щоб науку зробити буттям»

Нам відомо багато історичних постатей, але чи знаємо ми їхню біографію.

А хто ж на Україні був творцем ракети?

Повідомлення учнів.

Перший учень. «Олександр Засядько»

У родині козака, який був славетним запорізьким гармашем, Дмитра Засядька в 1770 році народився син Олександр. Не було вже тоді Січі Запорізької. І з часом був забраний до московської армії, де став офіцером.

Незлюбивши бездушної муштри, Олександр Засядько повернувся на свій хутір на Полтавщині. З'явилася в нього – думка створити таку ракету, яка б летіла у повітрі. І хоч ближні називали його

«мрійником», він креслив і метикував. Наперекір бажанням родичів, продав хутір і збудував кузню, накупив пороху, різних залізних предметів. За два роки, не звертаючи уваги на глузування «всезнаючих»Ю створив дивовижні апарати, які літали над полтавськими луками, описуючи вогненні дуги.

Попи і жандарми, переслідували Олександра Засядька, говорили: «Засядьмо замислив спалити губернію». Щоб перевірити наскільки ці попередження небезпечні, на хутір Полтавщини приїхали з Петербурга. Оглянувши «чудо – труби», дали наказ: винахід «прийняти на озброєння армії». Згодом, 16 вересня 1828 року вперше в історії полетіли Засядькові ракети на турецьку фортецю Варна. Турецькі історики твердять, що то був жах: вогняні струмені долітали до неприступних веж Варни, засліпили турків, заіскрили пологими стовпами. Оборонці Варни затуляли вуха, не витримуючи нестерпного свисту нової зброї і страшних вибухів. Турецька армія викинула білі полотнища.

Несподівано для політиків західного світу Московія здобула перемогу. Засядькові груди обвішали хрестами, діамантовими зірками, орденами. Він став головнокомандуючим ракетними частинами московської армії.

Другий учень

Автором фундаментальних наукових результатів з теорії руху ракет є К. Е. Ціолковський, видатний учений і винахідник, автор багатьох важливих відкриттів в аеродинаміці, ракетній техніці й теорії міжпланетних сполучень, основоположник космонавтики. Його заслуги відомі всім. Але не всі, мабуть, знають, що Костянтин Ціолковський походить з прославленого козацького роду Наливайків. Його батько народився в селі Коростятин на Рівненщині. До речі, брат видатного теоретика космонавтики деякий час ще так і підписувався: Ціолковський-Наливайко.

Фрагмент уроку хімії в 9 класі

Тема: Використання вуглеводнів

Мета: навчальна: ознайомити учнів з використанням вуглеводнів; показати зв'язок будови властивостей і застосування вуглеводнів на прикладі алканів, алкенів і алкінів; узагальнити й систематизувати знання учнів про хімічні властивості вуглеводнів

Виховна: виховувати діалектичне розуміння оточуючого світу.

Розвивальна: розвивати логічне мислення.

Обладнання: картки-завдання.

Фрагмент уроку

III. Узагальнення й систематизація знань

Застосування вуглеводнів

«...Найпоширенішою овочевою стравою козаків був борщ. Про його значення у харчовому раціоні свідчать прислів'я «Як нема борщу, то нема й їжі», «Борщ - старий господар», «Як нема борщу, о нема їжі», «Де в хаті борщ і капуста, там хата не пуста». В Україні відомо кілька різновидів борщу: з квашених буряків, з буряків, картоплі й капусти, а на весні – зі щавлю, лободи та картоплі. У піст борщ варили із сушеною рибою або грибами...»

**Тема козацтва у художній літературі
(перелік творів)**

Т.Г. Шевченко

1. Вірші: « До Основ'яненка »

« Розрита могила »

« Холодний яр »

« Стоїть в селі Суботові »

« Якби то ти, Богдане п'яний »

2. Поєми: « Тарасова ніч »

« Гамалія »

« Іван Підкова»

« Гайдамаки»

« Іржавець»

3. Поєма – містерія «Великий льох».

4. Ліро – епічний твір «Хустина».

5. Драма - «Назар Стодоля»

Прозові твори українських письменників

1. Б. Лепкий « Орли», трилогія « Мазепа».

2. Я. Качура « І. Богун»

3. П. Куліш « Оріся», роман « Чорна рада», « Січові гості»

4. А. Чайковський « Сагайдачний »

5. А. Кашенко « Над козацьким порогом», «Орлине гніздо»

6. В. Малик. Тетралогія « Таємний посол»

а) « Посол Урус – шайтана»

б) « Фірман султана»

в) « Чорний вершник»

г) « Шовковий шнурок»

(« Фірман султана» - « Побоїще в Січі»)

7. І. Нечуй – Левицький « Гетьман Іван Виговський»,

« Запорожці»

8. О.Сенатович «Малий Віз»
9. У. Самчук. Трилогія «Волинь»
  1. «Куди тече річка»
  2. «Війна і революція»
  3. «Батько і син»

Народні перекази та легенди

1. Боротьба з ординцями
2. Запорожці в урочищі Сагайдачному
3. Богатирі
4. Харахтерник Кравчина
5. Козацьке житло
6. Як Сірко переміг татар
7. Походження запорожців
8. Де взялися козаки
9. Іван Сірко
10. Звідки пішло прізвище й ім'я Богдана Хмельницького
11. Козацький полковник Нестор Морозенко
12. Хмельницький і Барабаш
13. Срібне озеро
14. Семен палій
15. Палій і Мазепа
16. Запорожці за Дунаєм
17. Вигнання запорожців
18. Запорожець Сагайдак
19. Довголіття в запорожців
20. Запорожці прощаються з козакуванням
21. Ув'язненні запорожці

Народні пісні

Козаччина

1. Україна під Польщею. Утеча в дикі степи.
2. Запорозька Січ.
3. Дмитро Вишневецький – Байда.
4. Організація Січі.

5. Завдання січовиків. Походи.
6. Життя на Запоріжжі під час спокою.
7. Козацькі бенкети.
8. Привабливість Січі.
9. Великі походи.
10. Батьки виряджають дітей в похід.
11. Туга козаків за рідними й близькими.
12. Смерть козака.
13. Козацькі бенкети після походу.
14. Бусурманська неволя.
15. Похід Сагайдачного на Варну.

Хмельниччина

1. Реєстрові козаки.
2. Похід Б.Хмельницького проти поляків.
3. Бій при жовтих водах.
4. Бій під Корсунем.
5. Козацькі загони. Перебий ніс.
6. Пісня про Нечуя.
7. Пісня про Морозенка.
8. Богун б'ється з поляками.
9. Берестецьке бойовище.

Руїна

1. Петро Дорошенко.
2. Кошовий Іван Сірко.
3. Семен Палій.
4. Повстання гетьмана Мазепи.
5. Козаччина після Петра І.
6. Гайдамаки.
7. Сава Чалий.
8. Сотник Харько.
9. Повстання Залізняка і Гонти.

Скасування Січі та козацтва

1. У запорожців однімають останні козацькі вольності.
2. Руйнування Січі. Арешт Колнишевського.
3. Пісні про руйнування Січі.
4. Запорожці тікають до Туреччини.
5. Запорожці за Дунаєм.

Доля запорозьких нащадків

1. Козаки допомагають Москві у війні з турками.
2. Чорноморське козацтво.
3. Козаки оселяються на Кубані.
4. Задунайська Січ.

Прислів'я та приказки про козацьку славу

1. Де козак, там і слава.
2. Козацькому роду нема переводу.
3. Козак не боїться ні тучі, ні грому.
4. То не козак, що не думає отаманом бути.
5. Козаки – лицарі духу.
6. З нами честь і слава на віки.
Ми – твої, Україно, козаки!
8. Понад лугом пісня лине – йде луна по світу.
Та я слава не загине – ми козацькі діти.
9. Аби була булава, то знайдеться голова.
10. Або полковник, або - покойник.
11. Без доброго командира військо – отара.
12. Без гетьмана військо гине.
13. Береженого і Бог береже, а шабля стереже.
14. Без зброї слабі і герої.
15. Взявши меч, від меча й пропаде.
16. Військо іде як мак цвіте.
17. Вмер козак тай лежить, тай нікому затужить.
18. Горе тому козакові, коли нема сіна лошакові.
19. Де байрак, там і козак.
20. Де три козаки, там два третього судять.
21. Козак з бідною, як риба з водою.
22. Не пив води дунайської, не їв каші козацької.
23. Козак як голуб, взявся тай полинув.

Використана література

1. Л.О. Косенко. Козаки. Лицарський орден України: Факти. Міфи. Коментарі – «Школа», 2007
2. Пономарьов А. Українська минувшина. К., Либідь, 1994
3. Кириченко О. Козацька педагогіка. Харків, Основа, 2008
4. З козацької скрині. Альманах-дайджест, Хмельницький, 1990.
5. Гетьмани України. Харків, Промінь, 2007
6. Калинова сопілка. Легенди та перекази.
7. Берека В., Шоробура І. Козаком я мрію бути. Кам'янець-Подільський. Абетка, 2004.
8. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Правознавство (практичний курс)» – МОН України, «Вікторія», 2009
9. Зарубіжна література. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Під ред. Д.С. Наливайка. Київ, Ірпінь, 2005
10. Російська мова. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання. Під ред. Н.Ф. Баландіної. Видавничий дім «Букрек», 2005
11. Етика. 5-6 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, Ірпінь, 2005
12. Художньо-естетичний цикл. 5-11 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, Ірпінь, 2005
13. Іноземні мови. 2-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, Ірпінь, 2005
14. Українська література. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, Ірпінь, 2005

15. Біологія. 7-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, Ірпінь, 2005
16. Програми для середньої загальноосвітньої школи 1 – 4 класи. Київ, 2006
17. Математика. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, Ірпінь, 2005
18. Українська мова. 5-12 класи. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, Ірпінь, 2005
19. Трудове навчання. 5-12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, Ірпінь, 2005.
20. Фізика. 5-12 класи. Програми для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, Ірпінь, 2005.
21. Перелік дослідницьких проектів з історії козацтва та практичних проектів різновікових об'єднань за інтересами, що використовуються під час проведення уроків:
  - Система дослідницьких проектів «Хто ми є, яких батьків ми діти?»
  - «Життя та побут козаків»
  - «Видатні особистості в історії України»
  - «Козацькі пісні»
  - «В здоровому тілі здоровий дух» (система оздоровлень козацької доби)
  - «Великородогащанське Січове Товариство» (проект діяльності дитячого об'єднання)
  - «Народні ігри та розваги»
  - «Люби і знай свій рідний край»
  - «Народна вишивка»
  - «Лозоплетіння»
  - «Гончарство»
  - «Народна кулінарія»
  - «Лікарські рослини»
  - «Столярство»